

XII. ÉVFOLYAM.
1922
JANUÁR.
MEGJELENIK
MINDEN HÓ-
KÖZEPÉN.

NYELVI ES JÓVÓ

ZSIDÓ IRODALMI MŰVÉSZETI TÁRS-
SÁGALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

AZ ÖNNEVEKULTURÁBIZOTTSÁG MŰKÖDÉSÉNEK ELŐZETKÉSZÍTŐI

DR. PATAI JÓZSEF

Paralla Boriska nőruha-
szalon
Budapest, IV., Váci-utca 5. szám
Felhár: IV., Türr István-utca 9. szám III. em. 1.

ÉKSZERT, aranyat, ezüstöt vesz, javi-
tásokat elfogad
KLEIN ADOLF, BUDAPEST, VII., DOB-UTCA 3
Károly-körut mellett.

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
Uj munka előtt..	3	Sass Irén: Kiss József sírt..	25
Kaufmann Izidor	5	— Hamupipőke	27
Dr. Bolgár Mózes: Zsidó kultúra	6	Dr. Hevesi Simon: Az Agádáról	28
Neményi Endre: Sátrak Moriah hegyén. (Vers.)	9	Patai Edith: A fájdalom könyve. Várnai Zseni énekei	29
Ben Avigdor: Bűnhődés. (Héberből fordít- totta: Dr. Baum Elemér.)	10	Dr. Richtmann Mózes: A halhatatlan füzet..	30
Lenkei Henrik: Századik ősem. (Vers.)	16	KRÓNKA ÉS SZEMLE:	
Kohlbach Bertalan: A zsidó utitársai..	17	Gergely Sándor: Zsidósors. Ballin Albert élete és halála	31
M. J. Berdicsevszky: Tóbiás	18	Rudy Hirsch (München): Micha József Ber- diczewsky (Ben Gorion)	32
Szaadja Longo: Falatért futkos. (Vers.)	21	Dr. Faragó László: Biró Lajos: A bazini zsi- dók	32
Grünwald Lipót: Reb Mechele Kurimer	22	Patai József: Héber költők új, bővített ki- adása öt kötetben	33
Szaadja Longo: Holnap. (Vers.)	23	Pollatschek Dávid	33
Kiss Józsefnek a Mult és Jövő számára kül- dött verseiből:		Wiesner J. Emil	34
Ha majd	24	Egy magyar zsidó német költőről..	34
Mi volt az életben	24	Tauber Ervin: Herbst. (Vers.)	34
Lassu, lusta, tépelődő	24	Gyöngyi Izsó: Színész egy félszázadon át	34
Töredék	24	Helyreigazítás	34
Már ma-holnap kopogtatnak	24		
Elaludtam	24		
Töredék	24		

ILLUSZTRÁCIÓK:

Domenico Feti: David. (Eremitage Szt. Pé- tervár. Műmelléklet.)	1	Palesztinai tájképek	18
Kaufmann: A kétkedő. (A mesternek első, nagy aranyéremmel kitüntetett festménye.)	4	Abraham Jenssens: Tóbiás és az angyal. (Braunschweig Gemäldegalerie.)	19
Kaufmann: A főpapok ivadéka	5	Tóbiás és az angyal	20
Govert Flinck: Ábrahám és Hagar	7	C. N. Kennedy: Jónást bedobják a tengerbe	21
Bernini: Dániel próféta	8	Palesztinai zsidókolónia	22
Raffael: Jónás próféta..	9	Palesztinai tájkép	23
F. W. Topham: Naaman felesége és a kis cse- léd	11	Kiss József	24
Alessandro Varotari: Judith	13	Kiss József a ravatalon	25
Van Dyck: Ábrahám és Hagar. (Lecomte met- szete)	14	Kiss József ifjúkori arcképe I.	26
Gallizia Fede: Judith a Holofernes fejvel	15	Kiss József ifjúkori arcképe II.	26
Áron sírja Hor hegyén..	16	Kiss József ifjúkori arcképe III.	26
Áron sírjának belseje	16	Kiss Józsefné	27
Loth menekülése Szodomából..	17	Várnai Zseni	29
		Pollatschek Lily: Nagypám	33
		Wiesner J. Emil	34
		Hatvany János: Gyöngyi Izsó	34

ARÁNYI ADOLF rézműrúgyár — UJPEST,
Lőrinc-utca 7. Telefon 75-00.
Raktárról azonnal szállít pálinkafőző és szeszgyári
berendezéseket, főzőüstöt, rézedényeket, minden-
nemű csövezetéseket és rituális tüdőberendezést.

Női kalap-
különlegességek **Nemes és Gálné**
IV., Haris-köz 3. (Váci-utca mellett.) Telefon 120-39

Női kosztümszövetek lyoni selymek meglepő olcsó árban
SZÖLLŐSI ÉS KLEIN selyem és szövetáruházában
BUDAPEST, IV., HAJÓ-U. 16.
(Sütő-utca sarok.)

DOMENICO FETI DAVID.
(Eremitage Szt. Pétervár.)

Beilage des Mult és Jövő

A „Mult és Jövő“ 1922. januári mfmelléklete.

Supplément de Mult és Jövő.

MULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT
MEGJELENIK MINDEN HÓ KÖZEPÉN.

ELŐFIZETÉSI DIJ EGÉSZ ÉVRE: 600 KOR.
SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:
BUDAPEST, VI., RÉVAY-UTCA 14. SZÁM.

SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XII. ÉVFOLYAM, 1922. JANUÁR.

UJ MUNKA ELŐTT!

számunkkal tizenkettedik évfolyamába lép a Mult és Jövő. És ha visszatekintünk az útra, amelyet megtettünk és magunk elé idézzük azokat a szinte leküzdhetetlennek látszó akadályokat, amelyeket a történeti esztendőök és súlyos viszonyok elénk gördítettek, meghatott lélekkel mondjuk el a hagyományos hálaimeket: Áldott legyen, hogy életben tartott és megszilárdított minket és elérnünk engedte ezt az időt!

Mikor a Mult és Jövő megkezdte hódító munkáját a zsidó kultúra, a zsidó művészet, a zsidó irodalom számára, — a béke boldog dalaival volt tele a föld s az ég, a zsidó szépségek után szomjazó lelkek áhitva köszöntötték az üdítő forrást és a mély vizek csillogó tükrét, amely a művészet glóriájában mutatta az önmagá előtt is lenézett zsidóságot. Több mint egy évtized mult el azóta és nőttön-nőtt a lelkes tábor, amely a Mult és Jövön keresztül tanulta becsülni a zsidóságot mint kulturfogalmat, a zsidó alkotószellemet mint egyetemes értéket, a zsidó eszmevilágot mint az emberiség etikai életének örök fundamentumát.

A Mult és Jövő hidat vert az idők határán a multból a jövőbe. De átlépte országok, birodalmak határait is. Ahol a zsidó géniusz megnyilatkozott, költők képzeletén, tudósok tollán, festők ecsetjén, szobrászok vésőjén keresztül, — mindenütt alkotók és alkotások hűséges heroldjává szegődött, hogy büszkén hirdethesse a zsidóságnak: Ime ez mind a tiétek! — és a vádaskodóknak és megvetőknek: Ime ez mind a mienk, Izrael szelleme nem a rombolás, hanem az építés!

A zsidó építőmunkának kincsháza lett a Mult és Jövő. Messze távolokból, idegen földről jöttek a zsidó géniusz ihletettjei, hogy itt, ezeken a lapokon tegyenek tanúságot a sok évezredes ősi forrás kiapadhatatlan erejéről, örök bugyogásáról. És ezekről a lapokról sugárzott szerte — országokon, tengereken túl — a megpróbáltatásokban elmélyülő zsidó léleknek és teremtő ösztönnek ragyogó apothéozisa.

A Mult és Jövő elmélyítette a zsidó érzést és tartalmat adott a zsidó öntudatnak. A zsidó kultúra nemes fegyverrel küzdött egyrészt az üres önáltatás és zürzavaros

jelszavak ellen, másrészt az önlebecsülésnek mindennél mérgezőbb nyilai ellen, melyek a legnagyobb veszedelemmel fenyegetik a zsidó jövőt. A cinikus és atheista zsidó ifjuság, ez az ősi talajából kitépett és gyökértelenül tévelygő-támolygó tömeg sok keserű átkot zuditott a zsidóság fejére az utolsó esztendők alatt. A Mult és Jövő hivatása, hogy visszaplántálja az elszakadt lelkeket a zsidó mult humusába, hogy megerősítse a tévelygőket a zsidó szellem szeretetével, hogy megacélozza a gyöngéket a zsidó jövő hitével és reményével.

Tizenkettedik évfolyamába lép a Mult és Jövő. Az elmúlt esztendők a történeleméi. Aki a magyar zsidóság történetét krónikába szedi, nagy fejezetet fog szentelni annak a korszakos kulturmunkának és zsidó kultur-renaissancének, amely a Mult és Jövő nevéhez fűződik. Mi pedig az új évfolyam, az új esztendő, az új munka küszöbén bizalommal és szeretettel fordulunk hűveink és jóembereink felé: Legyenek velünk a jövőben, mint velünk voltak a múltban!

Kaufmann : A kételkedő.

A mesternek első, nagy aranyéremmel kitüntetett festménye.

Der Zweifler.

KAUFMANN IZIDOR

Kaufmann Izidor halála a zsidó művészet vesztesége. Neve belevesődött a legszélesebb zsidó rétegekbe, művészete meghódította a világ minden szépért és nemesért rajongó kulturnépét. Múzeumok, országok és városok képtárai versengtek műveiért. A „streimlis” fejek, a glorifikált talmudisták bevonultak királyok és egyházfejedelmek magánképtáraiba és egy sorba kerültek Murilló Madonna-képeivel. Ennek a Kaufmann-képek utáni tülekedésnek az lett az eredménye, hogy oly horribilis árat értek el, hogy magánosok képtelenek voltak megfizetni egy-egy kép árát. Az ő művei reprodukciókban lettek népszerűek. Képeslapokon, rézmetszeten és más sokszorosított képeken látjuk az ő genre alakjait.

Érdekes, hogy Kaufmann, aki streimlis zsidókat, chaszideusokat festett, nem Galiciából, vagy Oroszországból származott, mint Glitzenstein, Lilien vagy Pilichovszky, hanem Aradról. Oly városból tehát, ahol ezt a milieut nem láthatta maga előtt. Ezeket az impressziókat csak később szerezte meg. Beutazta Keletoroszországot, Galiciát és Magyarország északkeleti részét, ahol „a zsidó élet és a zsidó érzés erősebben lüktet.” Itt tanulmányozta és figyelte meg az ő alakjait, akiket nálánál realiztikusabban, de egyúttal eszményiebben senkisem festett. Az ő alakjai két világból valók. Az egyik csoport a házalók és koldusok világa, amely típust gyakran nem a legszimpatikusabb beállításban festette meg. (Geschäftsgeheimnis. Der Revach.) A másik csoport a talmudisták, az örök kutatók, az Írásbuvárok emelkedett lelkű és átszellemült alakjainak lehetszerű finomsággal és hűséggel megfestett képei. (A főpapok ivadéka. Nehéz Talmud traktátus. A kételkedő.)

Aradon született, 1853-ban március 22-én. Budapesten kezdte tanulmányait 1875-ben. Majd Bécsbe került, ahol a legkeresettebb és a legdrágább festő lett. Képeiből I. Ferencz József, Lichtenstein herceg és több régi arisztokrata család vásárolt meg sokat. A „Zweifler”-rel megnyerte a festők nagy aranyérmét.

A *Múlt és Jövő* „Aradi számában” ezeket írta a művész önvallomásában. . . . „Mért lettem festővé és éppen a zsidóság festőjévé? . . . Vallásos házban, vallásos környezetben, ahol — ha nem is a szigorú ortodox tradíciók szerint éltek — de a legvallásosabb nevelésben részesültem. Aradon nevelkedtem és az aradi zsidó elemi iskola tanulója voltam, amely iskolának mindig az volt a legfőbb célja, hogy a zsidó tudást és a

Kaufmann: A főpapok ivadéka.

Studie.

zsidó érzést terjessze. A szüleim hivatalnoknak szántak. De a festői pálya iránti rajongásom és ambicióm magával ragadott. Egy „Mózes”-fejtanulmányom magára vonta Aczél Péter, akkori aradi főispán figyelmét. A főispán érdeklődött utánam és lehetővé tette számomra, hogy festőiskolában folytassam tanulmányaimat és mesteri kezek alá kerüljek. Így lett belőlem festő. Mindig az volt a meggyőződésem, hogy *minden művész alkotóereje és művészi ihlettsége népében gyökeredzik*, így fordultam én népem felé és lettem a zsidóság festőjévé. A zsidóság dicsőítése, glorifikálása lebegett mindig szemem előtt. Hogy mindazt, ami szép és nemes benne, kifejezésre juttassam, hogy szokásait, hagyományait, tulajdonságait, melyekben annyi bensőség és áhitat él, másoknak, nem zsidóknak, szemlélhetővé és hozzáférhetővé tegyem.”

Így érzett, így gondolkodott az a festő, aki megmutatta, hogy zsidótárgyú művekkel is meg lehet tenni azt az utat, mely a világhírhoz, a halhatatlansághoz vezet.

Székely Nándor.

jelszavak korát éljük. Apáink még egész könyvtárakat böngésztek át, ha a sokrétű élet egyetlen problémájával akartak tisztába jönni. A mai kor embere azonban már nem bibelődik sokat, hanem elkap a levegőben egy röpke szót, aztán folyton-folyvást ismétlgeti és azt hiszi, hogy ezzel a varázsigével a hét világrejtélyt meg tudja oldani. Ez a kényelmes módszer már bent van a levegőben. A testi táplálkozás terén is kedvelik a kivonatoskat és ugyanilyen módon történik a szellemi percepció is: vaskos kötetek helyett filigrán kompendium és megalapozott világnézet helyett egy légből kapott jelszó.

Ennek a jelszó-kultusznak nemcsak az a hibája, hogy hivei nem ismerik a jelszavak hátterét és következményeit, hanem főleg az, hogy maguknak a jelszavaknak is megvan az eredendő fatumuk, hogy a viszonyok változásával elavulnak és elvesztik belső tartalmukat. Mikor az ilyen jelszavak kikerülnek a piacra, olyanok azok, mint a jó aranypénzek. Veretük pregnans, hangjuk érces és színük csillogó. De aztán elkezdnek gurulni, gurulnak kézről-kézre, szájról-szájra és azok a kezek és szájak sokszor nem épen tiszták és a drága érmek megkopnak a nagy körforgásban. A betük elmosódnak, csengésük eltompul és színük nem látszik ki a rájuk rakódott maszatból. Maga a mester, aki présbe tette, sem ismer többé rájuk.

Ilyen elkoptatott jelszó: a kultura is. Róla prédikál a pap a szószékről, vele dobálózik a kortes a hordó tetején. Az ő szent nevében darabolnak fel évezredes országrészeket és ugyancsak ő rá esküsznek a területi integritás szószólói. És a hallgatók meg az olvasók ezrei kábultan bólogatnak és helyeselnek. De erős a gyanum, hogy igen sokan zavarba jönnének, ha valaki szelíden megkérdezné tőlük: micsoda is voltaképen a kultura és mi a specifikus zsidó kultura?

Általában komikus feleleteket kap az ember erre a kérdésre. Leggyakrabban összetévesztik a kulturát a technikával. Azt mondják: minél fejlettebb egy nép technikai berendezése, annál kulturáltabb. Japán kulturáról például néhány évtizeddel ezelőtt kevesen beszéltek. Jött azonban az orosz-japán háború, melyben a sárga tűzérés és haditengerészet csodákat művelt az embergyilkolás nemes művészetében és erre rögtön rámondták: győzött Nippon kulturája az orosz barbárság felett.

Véleményem szerint ez a megállapítás téves és tévedés a kultura szó hivatalos definíciójából ered. E definíció szerint ugyanis: kultura az az eredmény vagy állapot, melyet az ember a ter-

mészet erői ellen vívott győzelmes harcában létrehozott. A definíció levezetését körülbelül így adják elő: Mikor az ember a világra jött, szembe találta magát a természettel, a természet elleneséges erővel. Harcba kellett szállnia az erdő vadjaival és az ég ragadozóival. Ellensége volt maga az anyaföld is, mely csak szuró bogáncsot vagy pompázó, de ehetetlen vadvirágot termelt neki. Ellensége volt a víz, az áthághatatlan folyam és a határtalan tenger. És ellensége volt a levegő az ő megfoghatatlan létezésével és rejtelmes tűneményeivel, a villámmal és a mennydörgéssel. Ezekkel az elemekkel bocsátkozott harcba az ősember. Először mint vadász jelenik meg a szintéren, aki pusztítja a fenevadakat és egyúttal táplálkozik és ruházkodik belőlük. Aztán jön mint pásztor és birtokba veszi az állatállományt. Később megjelenik a földműves, aki barázdákat hasít a föld hátán és kényszeríti, hogy kenyeret adjon neki. Utóbb feltűnik a láthatáron a hajós, aki ráül a tenger makrancos hullámaira és podgyászának engedelmes hordárává teszi azt. És végül a mi korunk embere szolgálataiba kényszeríti a levegőt, villámaival és mágneses erővel együtt.

Ebben a tetszetős beállításban a kulturáról adott definíció valóban találónak látszik. Hagyjuk el azonban az általánosságokat és alkalmazzuk ezt a meghatározást az egyes emberre és akkor majd meglátjuk, megállja-e a helyét. E definíció szerint, ugyebár, az a különb kultur ember, aki a legtöbb természeti erő felett uralkodik. De hát igaz-e ez? Ha ez igaz, akkor az antik világ legnagyobb lángelméje kevésbé volt kulturember, mint a mai villanyszerelő. Ha ez igaz, akkor a szenegáli néger tűzér, aki messzehordó ágyuval lövi az ellenséget, magasabb kulturfokon áll, mint Dávid király, aki szegény csak primitív parittyával ment neki Góliátnak. És milyen kulturátlan hadvezér is volt Józua, aki — hogy az ellenséget üldözze — megállította Gibeonban a napot és a holdat az Ajalon völgyében. Ma minden baka káplár tudja, hogy ilyenkor meg kell eresztetni egy néhány tucat fényszórót és ezek nappali fényt árasztanak a menekülő ellenségre.

Az ilyen példák világosan megmutatják az említett definíció fonák és hiányos voltát. Ez a fonákság pedig abból ered, hogy annak alkotói figyelmen kívül hagyják a természet legfőbb és minket leginkább érdeklő tényezőjét: az embert, vagy helyesebben szólva: csak külső természeti erőkkel harcoló embert vették kombinációba, de megfeledkeztek az önmagával vivódó emberről, a lelkes lényről. Az ember ugyanis bestiális indulatokkal jött erre a világra. Nemcsak az erdő fenevadjait kellett neki kiirtania, de meg kellett küzdenie magában az emberben levő állattal is.

Abraham und Hagar

Govert Flinck: Abrahám és Hagar.

Abraham et Hagar.

Szó sincs róla, erre a képletes vadra csak később került a sor. Az ember optikai berendezése, a szem szerkezete már olyan, hogy *kifelé*, a külső környezetre néz és nem befelé, önmagába. De később, nagyon későn mégis csak megkezdte a harcot. És ennek a harcnak is voltak és vannak különböző periodusai, melyek jelzik a győzelem eredményét és fokait.

Mi következik tehát ebből? Hogy az emberiség életében kétféle harc volt és van folyamatban és ehhez képest kétféle kultúra is van: az egyik az embernek a természet ellen, a másik az embernek a saját indulatai ellen vívott küzdelem eredménye. Nevezhetjük az elsőt külső, a másodikat belső kulturának, de én nem habozom kimondani, hogy az első a pogány, a második a zsidó kultúra.

*

Ha pedig valaki kétségbevonja, vagy elfogultnak tartja ezt a megállapítást, annak csak

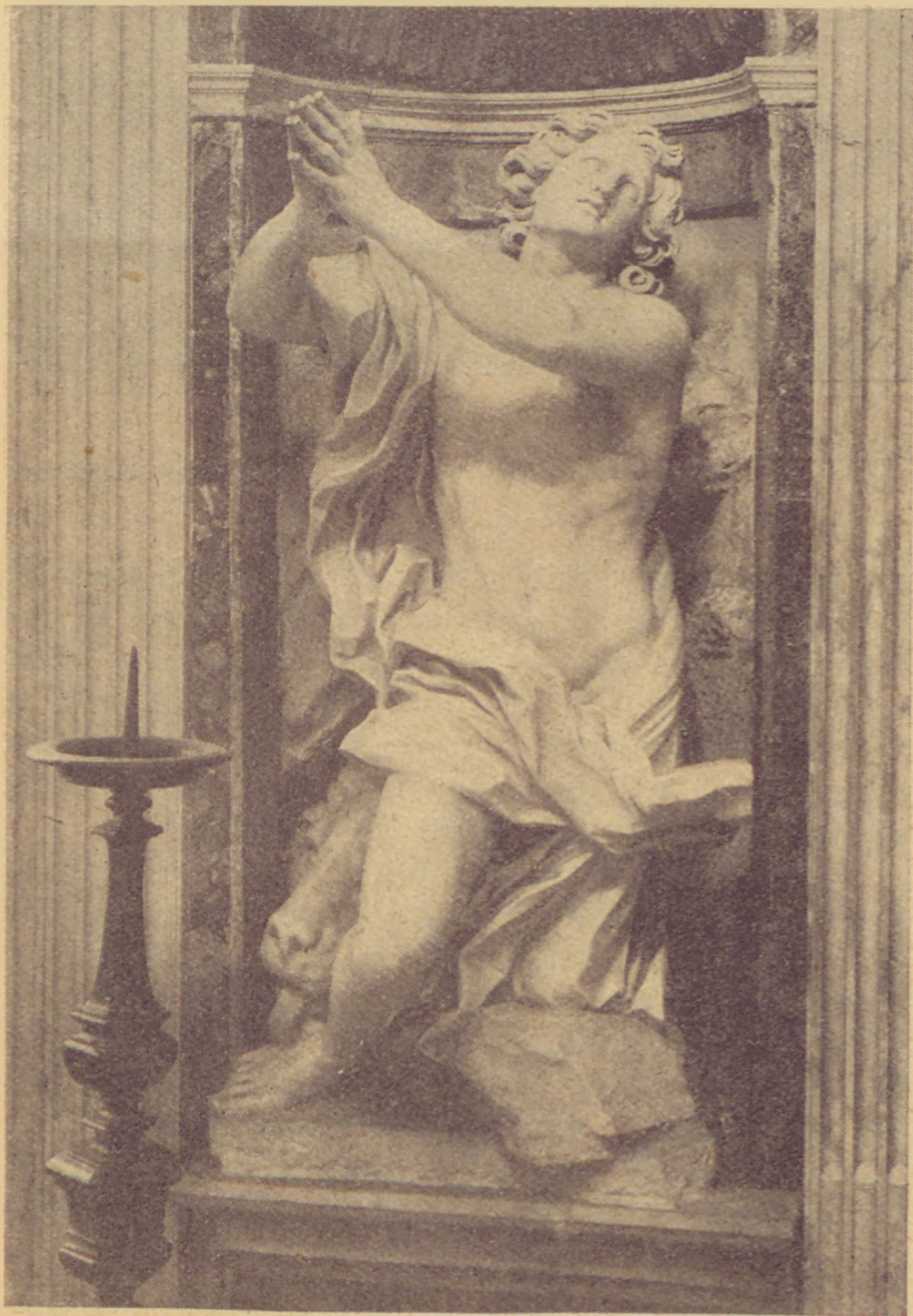
azt mondhatom: fiat applicatio! Tartsunk szemlét a különböző népek évszázados alkotásain és intézményein és akkor majd meglátjuk, hogy azok az említett kétféle kultúra közül melyiknek a szolgálatában álltak. Vagy egyszerűsítsük az áttekintést és nézzük meg: mit adott az emberiségnek Róma és mit adott Jeruzsálem?

Ha annak a prototipikus pogány államnak a történetét dióhéjba akarjuk szorítani, akkor sine ira kimondhatjuk: Róma rabolt és aztán bölcs törvényeket hozott a zsákmány jogszerű védelmére. A diák ma is bohó áhitattal ejti ki ezeket a szavakat: római jog és római legio. Pedig Rómának ez a két halhatatlan alkotása mérőben az előbb említett célnak köszöni létét. A legiók egész világrészeket hódítottak meg, aztán jött a jus gentium néven ismert római járom, melybe beleszorították a leigázott népek nyakát.

Azt szokták erre mondani: igen ám, de a római legiók elvitték a latin kulturát a barbárok közé és az ezeknél parlagon heverő drága ter-

mészeti kincseket kiaknázták és ezek segítségével kolosszális alkotásokat hoztak létre. Hát hiszen a győzelmes seregek hadnagyainak és káplárjainak a kulturájából mi is kaptunk kóstolót és azért egy kis fantáziával el tudjuk képzelni, hogy az úgynevezett barbárok sem lehettek túlságosan elragadtatva a tribunok és a centuriók kulturájától. De ettől eltekintve, ez az érv ép olyan hamis, mint amilyen régi. Már a Talmud idejében hangoztatták egyes zsidók, de a judaizmusnak egyik legnagyobb alakja, rabbi Simeon ben Jochai azt felelte az áradozónak: Igen, Róma épített hidakat és utakat, hogy legiókat vezethessen rajtuk idegen nemzetek ellen, épített fürdőket, hogy megnevezhetetlen perszonákat vihessen beléjük és mi hozzátehetjük: épített amphiteatrumokat, hogy martiroknak dobálhasson benne kedvenc fenevadjainak.

És amilyen volt az állam, olyanná fejlődött benne az egyén erkölce is. Senki sem tarthatja külön *embernek* a római katonát a rinocerosz-korabeli bajtársánál, csupán azért, mert az első pikával öldözte az ellenséget, a másik pedig csak kőbaltával végezte ugyanazt a műveletet.

Der Profet Daniel.

Bernin: Dániel próféta.

Le prophète Daniel.

Avagy kulturáltabb volt-e a *művelt* római polgár, aki halastóba dobatta rabszolgáit, mint az ősember, aki azért ölt, mert korgott a gyomra. Koncedáljuk tehát, hogy Róma nagy szolgálatot tett ugyan az úgynevezett külső kulturának, de az *emberi* haladást ugyyszólván egyetlen lépéssel sem vitte előbbre, mi több: nem is akarta előbbre vinni.

Ezzel szemben a zsidó nép talán sok tekintetben elhanyagolta azt a kulturmunkát, mely látszólag kényelmesebbé és szebbé teszi az ember földi életét. Nem irtott erdőket, nem épített utakat, nem fejtett köveket, nem vésett szobrot és nem festett képet. De belevitte a világ lelkébe az emberi élet értékének a tudatát és az ember felmagasztaltatásának a gondolatát. Ma már kopott frázis a mózesi parancs: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. De a zsidóság állami és társadalmi életében eleven erőként hatott ez az íge évezredekén keresztül. Ez a mondat, felelte Hilel egy pogánynak, az egész Tóra foglalatja, a többi ennek magyarázata csupán és ugyanezt megismételte a Nazareti egy egész *pogányvilág* előtt. És valóban a Biblia minden törvényének és a Talmud minden intézményének ez a vezérmotivuma és végoka.

Hiszen szó sincs róla, a *civis romanus* becses életét a római állam is megvédte, ennyiben tilos volt az emberölés Rómában is. De a gyilkos büntudata, lelkiismeretfurdalása, ez tisztára zsidó motívum. A Biblia örökítette meg először az emberi lélek e megrázó dokumentumát. „A testvéred vére kiált fel hozzám a földről”, szöveg az Ur Kainnak és a testvérgyilkos alatt meg-ingott a talaj és büntudata a Bujdosás országába hajszolta az első vergődő embert. És ugyanez megisméltődött a kariatbeli Judával is. Egy rossz órában elárulja a Mestert, de aztán eldobja a vérdíjat és zaklatott lelkiismerete az öngyilkosságba kergeti őt. Mert nem kétlem: ha az áruló történetesen nem Juda, hanem valamely Brutus vagy Cassius, bizony nem dobálta volna el a jó harminc aranyat, hanem vígan — elitta volna.

A lelkiismeret, az emberi lélek eme legszubtilisebb tüneménye a zsidóság nemzeti életében valóságos inkorporációt nyert a próféták személyében. Ha római retor kiállt a piacra szónokolni, akkor bizvást vagy maga akart valami hivatalt vagy valamelyik konzul számára akarta a plebs kegyét megnyerni. De ha próféta szólalt meg Jeruzsálem utcáin, akkor királyt és népet remegés fogott el, mert tudták, hogy bűnről és bűnhődésről fog szólni. Igen, a próféta volt a nemzet élő, testet öltött lelkiismerete.

A prófétizmusról beszélek, mert ez a zsidó szellem legsajátosabb és legtündöklőbb produktuma. De beszélhetek sokkal hétköznapibb, szürkébb jelenségekről is. Itt van például a sakter lenézett személye. Micsoda homeri kacaj! A

sakter, mint kultur-intézmény! Igen, kérem, ne tessék mosolyogni! Évszázadokkal ezelőtt a zsidó gazda épügy levágta sajátkezüleg a maga bir-káját és a gazdasszony a maga csirkéjét, mint a többi szomszédnépek. De a tórai szellem roppant irtózása a vértől és a vérontástól magával hozta, hogy az állat megölésére is egy embert szemel-tek ki. Ennek az embernek a személyét aztán körülvették számtalan kautálékkal, sőt később kabalisztikus vonatkozásokkal, úgy hogy a met-szés valósággal vallási aktus jellegét öltötte. Az eredmény: ma már a vérontás irtózata, az évszá-zados absztinencia folytán annyira beidegződött a zsidó nép lelkében, hogy ezer ember közt alig találni egyet, aki képes volna leölni egy csirkét, az emberölés pedig már majdnem olyan fizioló-giai képtelenség, mint az emberevés.

Aki pedig kevesli a felhozott példákat, az hasonlítsa össze Mózes két Kötábláját a XII. táblás törvénnyel, vesse össze a Tórát és a Tal-mudot a római institúciókkal és pandéktákkal, olvassa el a zsidók és a rómaiak történetét és meggyőződik egyszerű megállapításaim igazsá-gáról.

*Neményi Endre: (Jeruzsalem)
Sátrak Moriah hegyén . . .*

*Merengve járok sok, sok régi utcán,
Az örök eszmék örökszent helyén,
S itt a nagy álmok örökvizü kutján
Száz régi ének lelke zeng felém.*

*Száz régi ének zeng felém s a multnak
Ezer meséjét vélem hallani
És a szivemben csendesen kigyulnak
A nagy időknek büszke álmai.*

*Meséljete, ti régi, régi utcák,
Meséljete ti megbarnult kövek!
Hány régen elszállt mese drága titkát,
Hány porladó sziv álmát őrzitek.*

*S te tiszta égnek végtelen azurja
Mesélj! mesélj te forró déli nap
Ti csillagok az égbolton kigyulva
Meséljete uj, zengő álmokat!*

*Mesélj te sok, sok zegzugos sikátor! —
Mint a mult romján zengő költemény,
Olyan köztetek egy-egy ősi sátor, —
Jákob sátrai Moriah hegyén!*

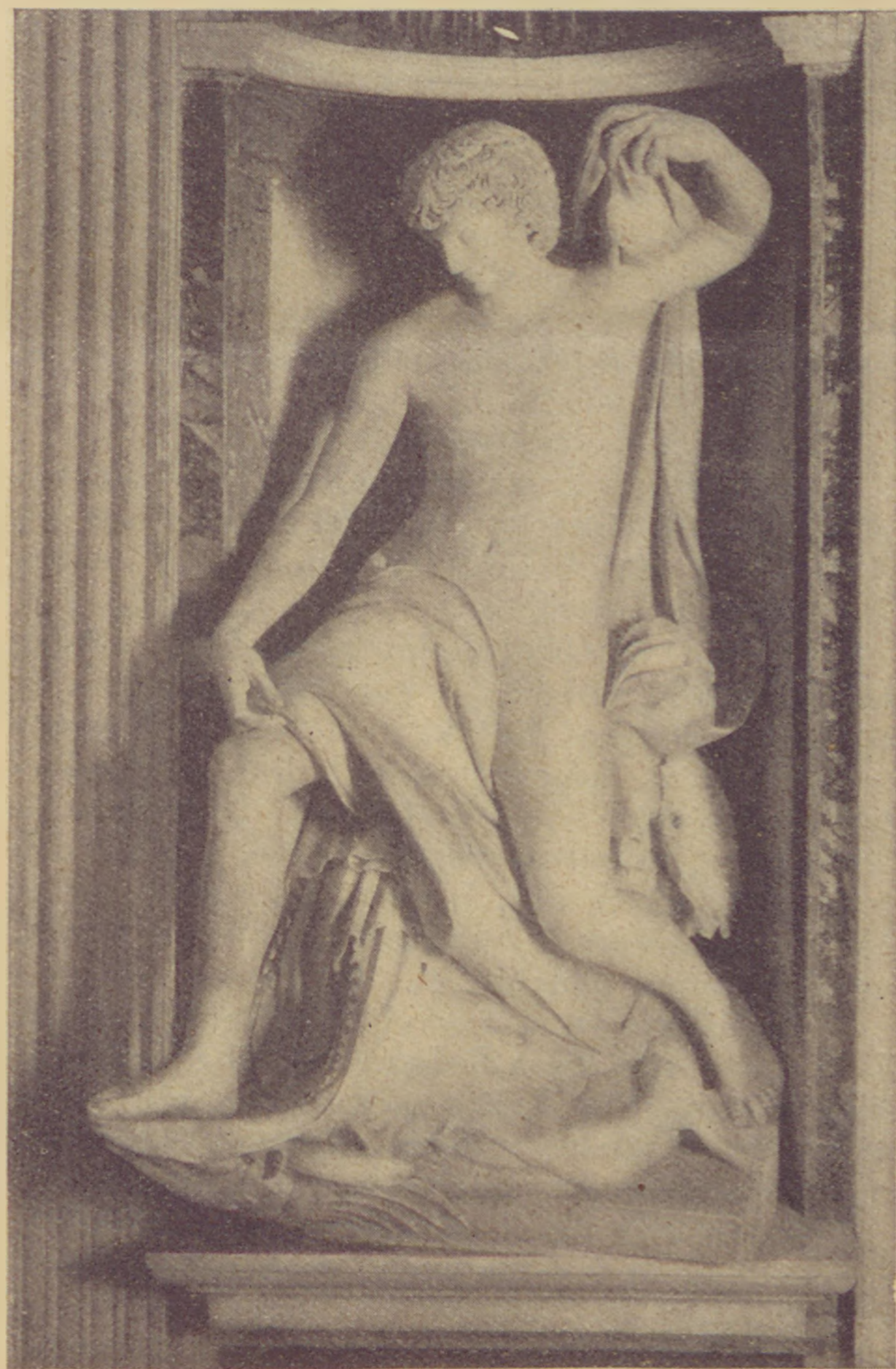
*Oh sátrak, sátrak, drága ősi sátrak,
Izraelnek szerteszórt sátrai,
Mikor fogtok a szabad Judeának
Feltámadt földjén újra állani!*

*Mikor Dántol-Beersebáig csak sátrat,
A munka sátrát látja csak a szem,
Hirnökeit egy feltámadt világnak
Kék tenger partján, völgyön és hegyen.*

*Amikor uj, sohasem hallott zsoldárt
Énekel majd az eke és a gép,
S a szivekben ledönthetetlen oltárt
Emelnek majd az ősi szent igék.*

*Beteljesül a nagy próféták álma,
Mit el nem mostak bus évezredek,
S Cionból ragyog ujra a világra
A jóság és az emberszeretet!*

*Oh zsidó sátrak, szerte a világon,
Nektek küldöm e csendes éneket,
Hozzátok száll a dalom és az álmom,
Oh jöjjetek már — haza — jöjjetek!*

Raffael: Jónás próféta.

Der Profet Jonas.

Le prophète Jonas.

BEN AVIGDOR: BÚNHÓDÉS.

— *A nemrég elhunyt héber író novelláiból.* —

Rideg, kemény tél. Szombat előestéje. A ház asszonya most tért haza boltjából. Amint belépett, a kulcscsomót az asztalra dobta és odalépett az égő kandallóhoz, hogy felmelegítse a csipős hidegtől megvörösödött, félig megdermedt kezét. Aztán levetette durva öltözetét; kezét, arcát és haját megmosta melegvízzel, megfésülködött és a Szombat tiszteletére finom, tiszta ruhát öltött. Végre kendőt vetett a fejére és belépett a szomszéd-szobába, gyertyát gyújtott, imát mondott fölötte, aztán levetette fejkendőjét és leült teázni.

Az asszony mintegy harminc éves, magas, molett nő. Gömbölyű, telt arca fiatalos, szép és kellemes, de valami szokatlan csendes, rejtett szomorúság ömlik el rajta.

A szoba tágas és tiszta, a padló ragyogóra surolva, a falak kékre festve és zöldes virágokkal díszítve, a mennyezet fehérre meszelve, az ablakokról pedig különböző virágokkal hímzett fehér függönyök mosolyognak a belépő felé. A szoba közepén egy gömbölyű asztal és körülötte négy vörösös-feketére mázolt fa-szék áll. Az asztalon színes terítő, az egyik végén szombati kalácsok, kis sárga abroszkával letakarva és a másik végén négy ezüst gyertyatartó, melyekben paraffin-gyertyák égnek és előttük egy magas asztali lámpa világít.

Kellemes meleg tölti be a szobát.

Az asszony az asztal mellett ül, előtte egy pohár tea, de töprengve, cél nélkül néz maga elé. A tea már kihült, de ő még nem ivott belőle. Gondolatokba merült . . .

— Hát így fog eltelni az életem, minden változatosság nélkül! — gondolta magában és egy könnyű sóhaj tört ki kebléből. — Micsoda nyomoruságos, keserves, sok bajjal és gonddal teli élet! Reggel nyolc órától este tíz óráig a kis boltban fagyoskodva, megdermedve, a többi boltosnőkkel pörlekedni, a vevőkkel vitatkozni és alkudozni kiszáradt torokkal — és egyedül . . . minden támasz nélkül . . .

Majd hirtelen más gondolat villant át agyán. Leát látta ma Sára-Rebeka boltjába bemenni. Még mindig nem fizette meg neki a régi adósságot, de ott biztosan készpénzért vásárol. Igen, így adjon az ember hitelre!

Aztán újra kezdi szövögetni töprengéseit:

— Már öt éve tengetem így keserves, unalmas életemet . . . Öt éve már, hogy szerencsétlen, „élő ember özvegye” vagyok . . . És mindennek magam vagyok az oka. Kínóztam és sanyargattam szívét esztelen viselkedésemmel míg együtt éltünk — és fájdalma jól esett . . . De

idővel betelt a mérték és türelmének vége szakadt . . . Igen, szegény férjem! mindig kegyetlen voltam hozzád, míg aztán te is kegyetlen lettél . . . Bosszút állsz — rettenetesen kemény bosszút. S ez az én munkám gyümölcse . . . Hát igen, ti férfiak, ti aztán tudtok bosszút állni egy asszonyon — és bosszútok rettenetes!! . . . Ha a leszámolás órája üt, még gyermekeitek számára sincs kegyelem . . . Oh, uram, ha látnál most, ha látni tudnád mindazt a sanyarúságot és fájdalmat, melyen öt év alatt keresztül mentem, ha látnád megtört szívemet, lelkifurdalásaimat, a megbánást, mely rágja szívemet, mint a moly — talán lecsillapulna haragod és megbocsátanál . . .

A gyerekek is az asztalnál ültek és teáztak. Jobbra tőle Dávidka rövid, fekete himzésekkel díszített halvány-piros kabátkában és rövid piros nadrágban, mellette Hanika, egy bájos, fekete szemű, fekete haju, creol bőrű kislány, térdig érő fehér ruháskában, széles, könyökig érő ujjakkal, velük szemben pedig Malvinka, egy arany haju, kékszemű, halovány arcú, sovány leányka, rövid, sárgás színű ruháskában, ki az előtte fekvő könyvbe mélyedt.

A szobában csend volt, melyet csak néha szakított meg egy pillanatra Dávidka és Hanika suttogása és halk nevetgélése. A csend azonban nem tartott soká. Hanika elkérte Dávidkától a ládikát, ez nem akarta odaadni s így csakhamar összevesztek.

— Anyuka! — siránkozott a kisfiu — azt mondta: „buta”!

— Hát miért mondta ő nekem, hogy „falánk”? — vágott vissza panaszkodva a kisleány, fejét lóbálva.

De ő ügyet se vetett rájuk. Gondolatai és emlékei annyira betöltötték a lelkét, hogy nem is hallotta, mit mondanak. De mikor a gyerekek két könnycseppet vettek észre anyjuk szemében, hirtelen elcsöndesültek . . .

— Anyuka, miért sírsz?! — kiáltott a fiucska és szomorúan nézett az asszony arcába.

— Akarsz vacsorázni, anyuka? Menjünk vacsorázni!

Könnyed mosoly futott át az asszony ajakán.

— Anyuka minden péntek este sir! — sugta Hanika Dávidkának.

— Hallgassatok! — kiáltott rájuk Malvinka haragosan és szemével intett, hogy ne beszéljenek erről, nehogy anyjuk még jobban bánkódjék . . .

— Igen, minden péntek este! — gondolta keserűen. Hétköznap el van foglalva a boltjában, kenyérkeresettel, munkával és ezer más bajjal, gonddal, úgy hogy sokszor jóformán lélegzethez sem jut. Ilyenkor sokszor bizony saját magáról is megfélelkezik . . . De a pihenő napokon, szombaton és ünnepnapon, megújul

bánata, szívének sebei felszakadnak és a csendes, szent péntek esték mindig könnyeket fakasztanak szeméből . . .

Mennyire szeretné, ha az egész élet egyetlen, szüntelen munkanap volna, hogy ne ismerjen semmi pihenést. A nyugalom napjai csak keserűséget okoznak neki. A nyugalom napjait legnagyobbbrészt átalussza. — Oh, micsoda keserves élet!

Letörölte könnyeit, kiment a konyhába és a kályha mellé ült melegedni.

*

„Az asszony legyen hűvös férjével szemben; és ha lángolón lüktet a szive, vonjon jégpáncélt körülötte, ne lássa az érzéseket, amik forrnak benne . . . Így kedvesebb lesz férjének. Mennél távolabb tartod magad férjedtől, mennél ridegebb vagy, annál nagyobb becsben tart, annál jobban szeret és térdre borul előtted. Csakis így képes az asszony a férje tiszteletét és szerelmét megtartani és uralkodni felette. Jaj annak a nőnek, ki nem tartózkodó férjével szemben, ki szívét megnyitja előtte, vagy szeretetét kimutatja! — Az ilyen asszony csakhamar elveszíti férje szerelmét. — Az ilyen asszonyt a férje hamarosan megunja . . .”

Ez az utmutatás, ez a „bölc” tanítás, melyet boldogult anyjától oly sokszor hallott, jutott most eszébe. Anyját éleseszű, szellemes nőnek ismerték. Szép asszony volt és előkelő családból származott, ki csakugyan szóról-szóra be is tartotta ezt a szabályt. Soha senki sem ismerte igazi érzéseit. Az ő lelke mindig csukott könyv volt még azoknak is, kik legközelebb álltak hozzá. Ő nem fecsegett sokat, mint más asszonyok és uralkodott is férjén — boldogult apján — és gyermekein korlátlanul. Mindig parancsoló hangon szólt hozzájuk, apja alázatos és engedelmes volt vele szemben, nagyon tisztelte és becsülte és még gondolatait is elleste, csakhogy kedvében járhasson.

S ez a tanítás, melyet anyjától oly gyakran hallott, nagy hatással volt rá már egész fiatal korában is. Anyja élő példa, eszményképe volt a házasság elképzelésénél és el is tökéltte magában, hogy ő is így fogja berendezni életét a jövőben . . .

Egyetlen lánya volt szüleinek, két fivére idősebb volt nála. Szülei nem voltak ugyan gazdagok, de azért jómódban éltek. Apja termény-

kereskedő volt, az anyja és ő a háztartás teendőit látták el. Nehány évig a gimnáziumba járt, de aztán kimaradt és magántanítóknál tanult ott, franciául is tanult, zongorázni is. Most már mindezeket rég elfelejtette . . .

Sem műveltsége, sem tudása nem volt valami kivételes, mégis a férfiak, kik társaságához tartoztak, nagyon művelt nőnek tartották. Nem beszélt sokat, de minden szavát természetes eszével fontolta meg. Bátor, szellemes nő volt. Gyakran vitatkozott művelt férfiakkal komoly és elvont témákról, de sohasem rettent vissza, sohasem engedte magát legyőzni; mindig határozott hangon, önérzetesen és benső biztonsággal beszélt s kitartóan sikraszállt állításai igazáért.

A vele egyenrangú lányokkal, de különösen a fiatalemberekkel, udvarlóival szemben büszke volt és lenézte őket. Sokan keresték társaságát, de megközelíthetetlen maradt. Sokan megkérték a kezét, de kikosarazta őket. A férfiak úgy hívták, hogy „szép Rachel” s ez a hízélgés, mint ezer más hízélgő szó, melyet naponta hallott,

F. W. Topham: Naaman felesége és a kis cseléd.

Naamans Weib und die Magd.

La femme du Naaman

belső büszkeséggel töltötte el lelkét. Mások meg úgy hívták „büszke Rachel” és ő ezzel a büszkeséggel is büszkélkedett.

Mikor tizenkilenc éves lett, megtartották az eljegyzést. A vőlegény férfias szépsége, intelligenciája és rokonszenves fellépése tetszett neki. Előkelő állása volt az egyik nagykereskedői cégnél. Még emlékszik, hogy mennyire megragadta őt a férfi jósága, simulékonysága és engedékenysége, már előre tudta, hogy ez az ember rabszolgája lesz és hogy uralkodni fog rajta.

Most már belátja, milyen dőre és milyen utálatos volt az a törekvés! . . .

Már az esküvő előtt vetette rá a zsarnokság hálójának első fonalaikat — a ridegség fonalaikat, melyek idővel kötélle, fojtogató kötélle vastagodtak. Már akkor kezdte hideg és kegyetlen játékát játszani és ezt folytatta az utolsó percig . . .

Nyugodtan hallgatta végig a gyöngéd, szerelmes szavakat, melyeket vőlegénye sugott a fülébe, de semmit sem válaszolt rájuk. A férfi boldog, ragyogó arccal közeledett mindig feléje, tekintete csupa láz, csupa túláradó érzés volt, de ő hidegen fogadta epedő pillantásait. Láta, hogy mennél jobban távolodik tőle, mennél hidegebb hozzá, annál lángolóbban szereti, vágyódik utána — és ez nagy örömet szerzett neki, szive meg-megvonaglott a gyönyörűségtől . . . Esküvőjükre gondolt most és halk sóhaj tört ki kebléből: Hát tudhatta ő azt akkor, hogy mi lesz a vége annak a boldog esküvőnek? Hogyan álmodhatta volna azon az örömnapon, hogy az a frigy idővel felbomlik, még pedig oly borzalmas módon? Hát persze, hogy ő azt sohasem jóslhatta meg. Akkor örült sorsának és boldog volt; arca ragyogott az örömtől, a lelke is ujjongott. Azonban, mihelyt férje ránézett, a ragyogás, az öröm letűnt arcáról és érzésnélküli nyugalom lépett helyébe és minden tagja, mintha megjege-sedett volna . . .

Bús emlékfoszlányok árnyéka vonult el az arcán és elpirult . . . Hát valóban nem szerette volna? Hisz' neki is van szive, érzése . . . S ő szép és kellemes férfi volt! — A gyermekekhez való közös szeretetük sem változtatta meg viselkedését vele szemben. A ridegség, mely eleinte csak tettetett, mesterkélte volt, idővel természetessé vált, mintha az nem is lehetne máskép.

Nap nap után látta őt vergődni lelki-kínjaiban . . . gyakran látta homlokán a szomorúság felhőit, sötét, borus tekintetét, szórakozottságát és el-elkalandozó gondolatait . . . de mindaz jól esett neki. Azok a látványok, melyek most szivét marcangolják, akkor nagy örömet szereztek neki . . .

Oh, hogyan is tudott oly kegyetlen lenni? . . . hogyan? . . .

Hát nincs igazuk azoknak a férfiaknak, kik a nőt „kigyó”-nak nevezik? Hát nem marta ő is

nap nap után a szivét? . . . Nem mérgezte-e meg a vérét hideg és alattomos kegyetlenséggel? . . . Ha eszébe jutnak a múlt emlékei, egész lénye fellázad és mély megvetés tölti el a lelkét saját maga és neme iránt. A nő — a szépség, a gyöngédség, a kellem, a szerelem és béke angyala!! Hazudtok mind, ti írók, ti költők! Nem, kigyó a nő, az Isten legutolsó teremtménye, a halál angyala! . . .

Nemrég egy ismerősének esküvőjén volt. A vőlegény örült, víg volt, az arca csak úgy sugárzott az örömtől és boldogságtól. — Ő csak nézte a bolondot s szeme keserű gúnyt lövelt felé: „Örülj, fiatal barátom, csak örülj kigyódnak, melyet választottál magadnak. Örülj, örülj, nemsokára eljön a te napod is, mikor jajgatni fogsz a kigyó-marások fájalmától!! . . .”

*

Ebben a pillanatban jött ki a fiucska a konyhába és az anyja mellé állt. Felpillantott az arcára és tekintete különös sóvárgást fejezett ki. Ölébe ültette és melegen szívéhez szorította. A gyermek tekintete sok, sok emléket idézett fel lelkében . . . Emlékezett, hogy mikor férje esténként fáradtan, elcsigázva és nyugalmat áhítva tért haza az üzletből, arca örömet sugárzott, a megelégedettség mosolya futott végig rajta és rávetett tekintete mély szeretetet, szomjuhozó vágyakodást fejezett ki . . . de alig mult el néhány perc és arca elsötétedett, a mosoly elillant és tekintetében keserűség és kétségbeesés sötétlett.

Szegény ember, egész napon át dolgozott, bajlódott, fáradozott; munkája után mosolygó arcra, szelid szemekre, enyhe nyugalomra vágyakozott és mit talált otthonában, mi fogadta beléptekor? érzéketlen kő-szív, merev arc és kigyó-szemek. . . Férje forró szívet hozott neki; de milyen szívet adott ő helyébe? Nem az ő belső, természetes, igazi szívet, hanem egy meghamisított, hideg, érzéstelen szívet . . .

Jól tudta, hogy egyetlen meleg tekintettel felvidítaná lelkét, egyetlen kedves szóval új életre keltené, hogy szeretetének megnyilatkozása mennyországot jelentene neki — de nem tette . . . miért? Hogy még jobban szeresse őt . . . Hát nem volt ez nevetséges? Hiszen annyiszor meggyőződött már, hogy jobban szerette, mint a saját életét, miért nem elégedett hát meg azzal a hatalmas, nagy érzéssel? Mit akar még? Hát mennyire szerethette volna még? Mennyire? Hogy lába nyomdokát csókolja, hogy számolya, letaposott küszöbe legyen? Hogy meghaljon előtte szerelmében? Oh! mily dőre önzés!

Valahányszor ezekre gondolt, szive majd megrepedt . . . Ha az az átkozott színlelés, ha az a tettetett buta gög nem lett volna — most boldogan élhetnének együtt életük végéig . . . „Jaj, százszor jaj annak az asszonynak, aki

tartózkodó és hideg a férjével szemben — az ilyen asszony csakhamar elveszíti férje szerelmét. — Hazugság! A szerelem és a hűség, amit kimutatott volna neki, még csak kedvesebbé tette volna őt előtte, még csak jobban szerette volna. Uralkodni? Hogy térdre boruljon előtte? — Oh, milyen balga vágy! Hát van-e szerelemben szolgaság vagy uralkodás?

Szemei könnybe lábadtak... Két könnycseppet látott lelki szemei előtt ebben a pillanatban... Egyszer mellette ült és becéző, szerelmes szavakat suttogott a fülébe, de ő hallgatóan s mozdulatlanul ült és mikor odahajolt hozzá, hogy megcsókolja, elkapta a fejét s azt mondta: „Hagyj békében!” S akkor két könnycseppet látott a szempilláin... Akkor történt először, hogy valami lelkifurdalást érzett s egy bocsánatot kérő pillantást vetett rá — de lelkének megszólalása egy pillanat múlva már el is hallgatott és tekintete továbbra is nyugodt és hideg maradt. Aztán, úgy emlékszik, először hallotta tőle ezt a szemrehányást: „Tehát nem szeretsz, Rachel!” — Ezek a szemrehányó szavak lelkébe nyilaltak és egy sajnálkozó érzés ébredt fel benne; de már a következő pillanatban buta gögje ezt az érzést is elnyomta s harag támadt helyébe. Dühösen nézett rá és gúnyosan kiáltotta: „Ha igaz, hogy nem szeretlek — ez csak annak a jele, hogy nem érdemled meg, hogy szeresselek.” Erre aztán ő is kemény szavakkal felelt és nagy veszekedés támadt köztük... A perpatvar vége az lett, hogy hangosan sirni kezdett és még ő — a férje — kért tőle bocsánatot... Szegény szerencsétlen ember, még ő esedezett bocsánatért!

— Anyuska, de szeretlek! — kiáltotta a fiucska hirtelen és megcsókolta.

Gyöngéd szeretettel nézett a gyermek arcába s elhalmozta csókjaival. Arca kissé fel-

Alessandro Varotari: Judith.

(Kgl. Galerie Dresden)

derült. Ha ezek a gyerekek nem volnának, nem birná elviselni az élet terhét. Csak ezek édesítik meg valamennyire életének keservét, ezek vidítják fel néha és felejtetik el vele a nyomoruságát. Itt arca hirtelenül újra elsötétedett. Rettenetes lelkifurdalást érzett: Gyermekével szemben is kegyetlen volt. Elrabolta tőlük az apát, a nevelőt és védelmezőt... Ki vigyáz most rájuk? Ki neveli őket? — Őt egész napon át a kenyérkereset foglalja le és a gyermekek minden nevelés nélkül nőnek fel, mint a vadak.

— Ti szerettek engem, drága gyermekeim,

— gondolta keserűen — hisz' megérdemelném, hogy gyűlöljetek, hogy megvessetek, hogy apátokért bosszút álljatok rajtam!!

Megrázkódott erre a gondolatra.

S a kinzást még továbbra is folytatta, — szólalt meg ismét lelke mélyén — s nemcsak folytatta, hanem még sőt is hintett szive sebeire. Más férfiakhoz nyájas volt . . . azokkal elbájo-
lóan, kedvesen beszélt, velük szemben barátságos volt — Isten ments, nem rossz gondolat vezérelte ebben; ő hű maradt férjéhez és az erkölcs törvényeihez; csak azért tette, hogy férjét féltékennyé tegye. — Sikerült is neki s férjének féltékénysége neki nagyon jól esett. „A féltékénység még nagyobbá, hatalmasabbá teszi a szerelmet” — mondotta magában akkor . . .

Felsőhajtott. . . Liebsohn jutott most eszébe. Az a férfi volt minden bajnak és bánatnak a forrása . . . Gazdag agglegény volt, Jakabnak jóbarátja. Gyakran tett látogatásokat náluk s ő szívesen érintkezett vele. Volt idő, mikor órák hosszat maradt náluk, kellemesen elbeszélgetett, tréfálgatott és kártyázott vele és Jakabra jóformán rá sem hederített. Látta, hogy Liebsohnhoz való barátsága Jakabot nagyon féltékennyé teszi — s ez a féltékénység örömet szerzett neki . . .

Féltékénysége napról-napra növekedett s

Van Dyck: Abraham und Hagar. (Lecomte metszete.)
Abraham und Hagar. (Gravure de Lecomte.)

egyszer szavakban is kitört belőle. Egy este későn jött haza.

„Hol maradtál ma olyan sokáig?” kérdezte.

„Nem akartalak téged és Liebsohnt háborgatni!”

A méltatlankodások özönét zudította rá, aztán hangos sirásba tört ki. — De most már nem kért tőle bocsánatot. Hallgatott . . .

És mit tett ő ezek után, levonta-e végre a tanulságot? Talán megváltozott? . . . Korántsem! Férjének féltékénysége még felbolygatta a tüzet. Hogy bosszantsa és megmutassa neki, hogy nem fél tőle, még szorosabb barátságot tartott Liebsohnnal, noha valójában semmi vonzalmat nem érzett iránta.

Oh, milyen vak volt. Oh, hogy nem látta előre a veszedelmes játék következményeit! . . .

Egy este Jakab megkérte, hogy menjen vele egy kicsit sétálni, de ő visszautasította. A férje elment hát egyedül és ő otthon maradt. Körülbelül egy fél óra múlva eljött Liebsohn. Nyájasan és szívélyesen fogadta. Tán egy órát töltöttek el vidám és tréfás fecsegéssel. Aztán azt mondta Liebsohnak, hogy el kell mennie egyik barátnőjéhez — és Liebsohn megkérte, hogy engedje magát elkísérni.

Barátnője nem messze lakott tőle. Együtt mentek egy utcán keresztül, aztán elváltak, ő pedig elment barátnőjéhez.

Mintegy három órát töltött nála.

Istenem, mit jelentett számára az a három óra! Egy egész világot, — egész élete dőlt akkor romba . . .

Éjfél tájt tért haza s férjét nem találta otthon.

Megkérdezte a cselédlánytól: otthon volt-e a nagyságos ur?

„Itthon volt, de aztán ismét elment”, felelte a leány zavarodottan.

Megdöbbenve meresztette szemeit a lányra.

„Nem tudom, mi történhetett a nagyságos urral”, szolt akadozva a cseléd, „haza jött körülbelül egy félórával azután, hogy a nagysága elment és kérdezte, hogy a nagysága hol van?”

„Elment Liebsohn urral”, mondottam.

„Mi? Mit mondtál?” — támadt a lányra dühösen.

A cseléd hallgatott.

„És mit mondott?” kérdezte tovább a cselédtől.

„Nem mondott semmit”, válaszolt a leány, „csak bement a szalonba és fel-alá járkált, aztán bement a hálóba s egyszerre csak sirást hallottam. Nagyon megijedtem, berontottam a hálószobába és láttam, hogy a nagyságos ur ölelgette és csókolgatta a gyerekeket és sirt.”

„Jaj nekem!” tört ki kétségbeesetten.

A cseléd folytatta elbeszélését: „Mi történt a nagyságos urral? — kérdeztem”.

„Semmi! — felelte a nagyságos ur és mindjárt kiment a hálóból, felvette a bundáját, amit szombaton és ünnepkor szokott hordani — megint bement a hálósobába, újra hallottam a csókokat . . . aztán elment.“

Szemei elsötétedtek, térdei reszkettek. Alig tudott bevászorogni a szalonba, leroskadt a pamlagra és úgy érezte magát, mintha villám sujtotta volna. — Aztán feltápáskodott, a szekrényhez lépett, kinyitotta és látta, hogy összes ruhái ott lógnak, csak a bunda hiányzik. Aztán megvizsgálta az ékszerszekrénykét — az összes ékszerek ott voltak helyükön, semmi sem hiányzott belőlük — az aranyóra sem. Aztán a pénztárcát nyitotta ki. Három ezres volt benne aznap — az egyik most hiányzott . . .

Összezsapta a kezeit: „Elutazott!“

Hol? . . . Hová? . . . Hogyan? . . .

Ágya majd szétrobbant. Utána szeretett volna rohanni — de nem tudta hová.

Mégegyszer megvizsgálta a pénztárcát. Az ezer rubelről szóló betétkönyv nem hiányzott.

Bement a hálósobába — a gyermekek mind aludtak.

Leült az ágya szélére és gondolatokba merült . . . Micsoda vihar tombolt akkor lelkében! Milyen érzések viharzottak szívében! — Voltak pillanatok, mikor azt remélte, hogy nemsokára haza jön, hogy csak meg akarja ijeszteni, hogy megbüntesse eddigi viselkedéséért — és lángoló harag lobogott fel benne: hogy mert ilyet tenni? Hát gyereknek nézi őt, hogy ilyen izléstelen csinyeket követ el vele szemben? A következő pillanatban pedig elhatározta magában, hogy dühösen megfedi, ha hazajön és összeszidja ezért a kegyetlenül borzalmas tréfáért, de belső büszkesége ismét mást sugalmazott: ha hazajön, úgy tesz, mintha nem nagyon bánkódott volna utána, mintha mindegy volna neki és mintha az ilyen megfélemlítés egyáltalán nem lenne rá semmilyen hatással — De ezek a feltevések rendszeresen mindig eltörpültek más félelmetesebb feltevésekkel szemben: hátha elhagyta őt örökre? Hátha valahová külföldre ment? . . .

Milyen rettenetes volt az az éjszaka! Lefeküdt, de nem birt elaludni . . .

Reggel, úgy emlékszik, Malvinka azt kérdezte tőle: „Hol van apuska?“ és ez a kérdés úgy hatott rá, mintha nyíl érte volna a szívet. És így elmúlt néhány nap és sehol semmi nyoma sem volt a férjének. Úgy imbolygott, mint az árnyék és nem tudta mitévő legyen. Még iparkodott a dolgot mások előtt titkolni s mikor a cégtől odaküldtek érdeklődni, hogy miért nem jött be az üzletbe, azt felelte, hogy szülővárosából sürgőnyt kapott, hogy azonnal utazzon haza, mert apja halálos beteg.

De a harmadik napon már megoldódott a rejtély. A levélhordó levelet hozott, melyen külföldi bélyeg volt. Reszkető kezekkel bontotta

Gallizia Fede: Judith a Holofernes fejjel. (Róma, Borghese)

fel és sötétség borult a szemeire, mikor a következőket olvasta:

„Rachel!“

Mire ezt a levelet olvasod, én már a határon túl vagyok. Elhagytalak téged és a gyermekeket — örökre. Több mint öt évig szenvedtem el tőled a pokol kínjait. Én szerettelek szivem minden dobbanásával, érzéseim legszentebb tüzevel, de te gyűlöltél, kegyetlenül sanyargattál és végül oda adtad a szerelmedet, melyet tőlem mindig megvontál, másnak.

Türelmemnek immár vége szakadt. Forró szerelmem örök gyűlöletté változott s mindörökre megbosszulom magam rajtad megrontott, megmérgezett életemért.

Csak a gyerekek miatt vérzik a szivem, őket lelkem mélyéből sajnálom — de Isten a tanum, hogy mennyire küzdöttem érzelmeimmel, míg erre a rettenetes lépésre határoztam el magamat. De elvégre is csak gyarló ember vagyok és nem Isten.

Remélem nem fogod kínozni a gyermekeimet miattam s mint anya fogod őket szeretni.

Jakab.“

Egyszerre megtörött büszkesége, gögje . . . egy pillanat alatt megnyiltak szemei és helyesen

Aron sirja Hor hegyen.

Das Grab Aarons.

Sépulture d'Aron sur le mont Hor.

látott; belátta, hogy eddigi viselkedése gyalázatos és balga volt s mély, őszinte megbánás töltötte el megtört szívét . . . a poklok tüze égette lelkét . . . Ha Jakab akkor visszatért volna hozzá, lábaihoz borult volna, zokogva kérlelte volna, hogy bocsássa meg neki az öt év alatt ellene elkövetett összes bűneit . . . s szívesen jóvátett volna mindent, mindent . . . kitárta volna előtte hű szívét, lerántotta volna róla a ridegség leplét s megértő, szerető és becéző felesége lett volna . . .

De nem tért vissza . . .

Azt a levelet rajta kívül senki más nem olvasta — s annak minden egyes szava könnyel és vérrel vésődött be szívébe . . .

És azóta „élő ember özvegyé”-nek (Aguna) hívták.

Kénytelen volt megélhetés után nézni. Nyitott magának egy kis rőfös-kereskedést és boltosnő lett.

Kiköltözött nagy, szép, kényelmes lakásából és ide jött lakni, mert már mérsékelni kellett a háztartás költségeit is.

Most elhagyottan és egyedül él. Szülei is elhaltak már. Anyja mintegy két évvel az esküvője után és apja körülbelül egy évre rá.

Istenem! Hát még mindig nem volt elég? Hát még mindig nem bűnhődtem még eléggé bűneimért? . . .

„Anyuka! éhes vagyok”, siránkozott a fiucska.

Bement a szobába és szólt a cselédnek, hogy hozza be a vacsorát.

Leült az asztalhoz, kitálalta az adagokat a gyermekeknek és a vacsora megkezdődött — de ő még nagyon soká nézett maga elé. — A leves már kihűlt, de még meg sem izlelte . . .

És így megy ez minden péntek este! . . .

Héberből fordította: *Dr. Baum Elemér.*

Lenkei Henrik: *Századik ősöm.*

*Századik ősöm az Irást bujta,
Isten szavától ihletre gyujtva,
Törte fejét a lét sok talányán,
Az örök kérdések valahányán.*

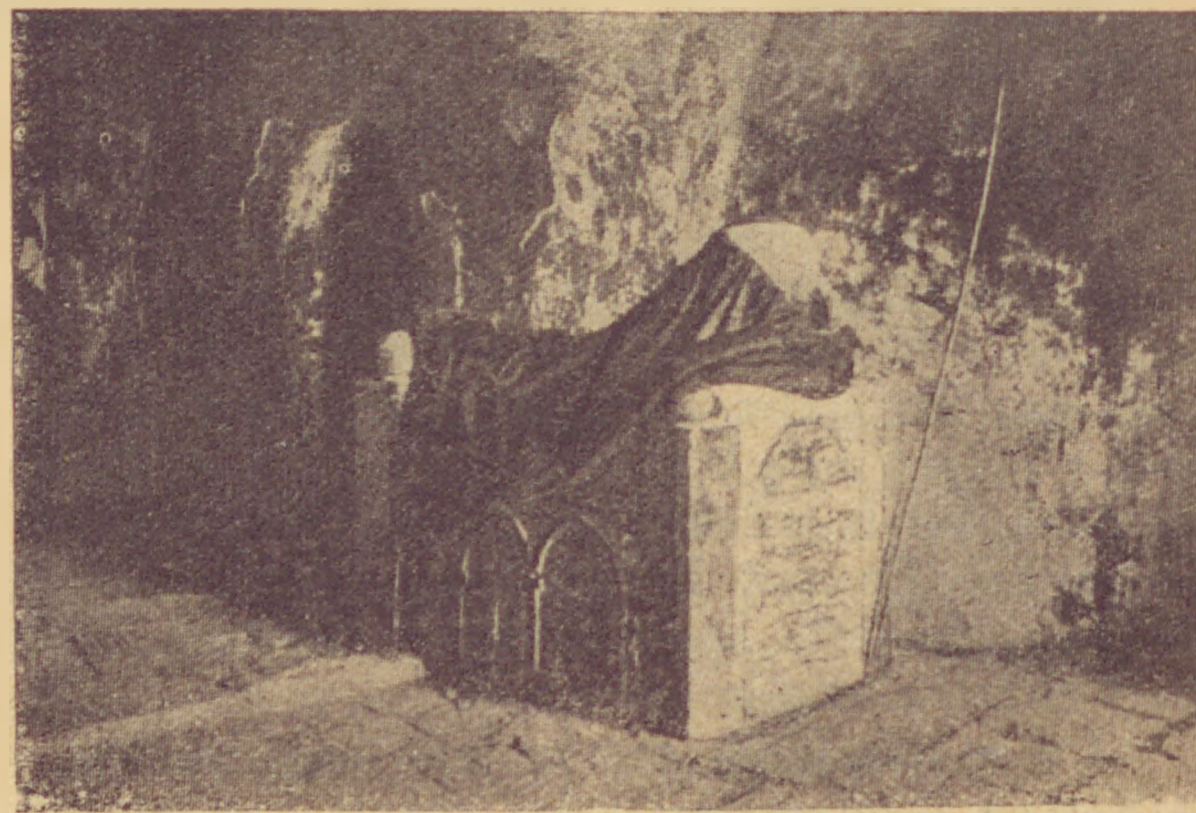
*Századik ősöm gondokba görnyedt:
Gyötrelmek súlya hogy legyen könnyebb,
Felhőtelen nap merre ragyog ki,
Üdv pillangóját hol lehet fogni.*

*Századik ősöm fájón mosolyogva
Meredt a nyüzsgő embergomolyba:
Átreggett lelkén bánata mindnek,
Rágtá szívét bú, mért nem segíthet.*

*Századik ősöm kétségbeverve
Bele nem roskadt a nagy keserbe,
Hite nem csüggedt, dolgát nem hagyta,
Munkája célját fel sosem adta.*

*Századik ősöm egyszerü — békén
Ült kicsi fészke szűk menedékén,
Csalfa gyönyörnek, csábnak nem hódolt,
Meghitt családjá mindent kipótolt.*

*Századik ősöm élete módja
Dróssakincsönpen szállt az utódra —
Hű ivadéknál csorba ne érje:
Vigaszos ir lesz bármi sebére!*

Aron sirjának belseje.

Intérieur de la sépulture d'Aron. "]]

KOHLBACH BERTALAN: A ZSIDÓ UTITÁRSAI.

orongós őszi nap . . . az imént elolvastam Mereskovszkit, Byron utitársáról szól . . . Örök utitársaink! Elhagynak ők mind, visszamaradunk bánatunkkal, bűnkel, amikor vészfergeteg dúl a lelkekben, mert vihar kitépdeste a testi jólét támaszait, oszlopait, pilléreit.

S didereg most a zsidóság; akikben bizott volt, amire megalapozni vélte a jövőjét, a nyugati kulturára, a XIX. század eszméire, csalóka, törékeny támasznak bizonyult. A Nyugat levetette álarcát, szövetkezett a legprimitívbb Kelettel, hogy hatalmi aspirációit a legyőzött megsemmisítésével kielégítse. A XIX. századnak legnemesebb eszméit is elnémítja a gyűlölség apostola, a fékevesztett, önző demagógia. Keresünk utitársat a vándorútra; vándorolnunk kell szellemileg, lelkiileg, igen sokan, különösen a vidéken, testileg, fizikailag is, fölkeresni Isten házának hegyét, ama magaslatát az emberi javaknak, amelynek Pantheonjában ott pihennek hazánk XIX. századbeli szellemi és politikai óriásai: Kölcsey, Vörösmarty, Széchenyi, Kossuth, Eötvös, Petőfi, Deák, id. Andrássy Gyula, Tisza Kálmán, Irányi Dániel, Jókai . . .

Welch reicher Himmel, Stern bei Stern,
Wer kennt ihre Namen? . . .

Utitársai voltak ezek a hazai zsidóságnak; bátran és bizalommal bizhatta rájuk a sorsát; magyarnak érezte magát; vallása legintimebb belügye volt, amelynek formái sem feszélyezték, amely különösen az ifjuságnál nem számított. Ideológiája keresztény volt; életét is átalakította az emancipáció.

Amíg ghetttóba szorították, világa volt a zsinagóga, a zsidó ház, a zsidó társadalom, utitársa a műveltjeinek a biblia, a talmud és irodalma, a szegénynek a sziddurja (imakönyve), chumese (Mózes öt könyve és a haftoráh), a tallisz, a tefilin és talán egy kis formájú tehillimje (zsoltárkönyv). A gazdagnak büszkesége volt a tóratekercs himzett függönyös szekrényben, megillette (Eszter könyve) ezüsttokban, szombati lámpa, gyertyatartó, chanukka-mécses (menórah), fűszer-tartó, eszróg-szelence, kiddus-serleg, szefószin-szekrény, csupa olyan dolog, ami a zsidósággal összefüggött.

Szegény ember hajlékában a kis könyvespolc (sziddur, machzor, chumes és az asszony számára a teitschchumes és a techina (jargon fordításos Pentatemhus és jargon vagy német nyelvű imádságos könyve) és a falon a havdálók (a fonatos viaszgyertya); a szekrényben az aranyhimzésű talliszcacskó és benne a horgolt- vagy selemzacskó a tefilin részére.

Az emancipáció — a XVIII. század végétől kezdve — a felekezete keretében élő és érvénye-

sülő zsidóból a nyugati kultúra és a keresztény világnézet követőjét, gyakran előharcosát fejlesztette. Irodalmi termékeinek helyét elfoglalja a nemzeti irodalom, a világ kulturájának terméke minden téren.

A zsidó szertartású könyvek és tárgyak a templomba, a rabbi lakába szorulnak, a konzervatív rétegek hajlékaiba. A legtöbbje csak passzív érintkezik velük: mikor születik és amikor — temetik.

De nekünk utitárs kell az aktív életben.

Mereskovszki keresi a görög, római, spanyol, francia, német, angol és orosz irodalomban, mi megtaláljuk a nemzeti és a világirodalomban. Az egyén legsajátosabb jussa utitársainak megválasztása, de az egyetemes zsidóságnak, az európai népek „Prügelknabejának” nemcsak olyan utitársra van szüksége, aki örömeit, élvezetét megosztja vele, hanem olyan élettársra,

Loth menekülése Szodomából.
Loths Flucht aus Sodom. Fuite de Loth de Sodome.

aki „tempora si fuerint mobile“ tőle el nem marad.

Ugyan melyik az a könyv?

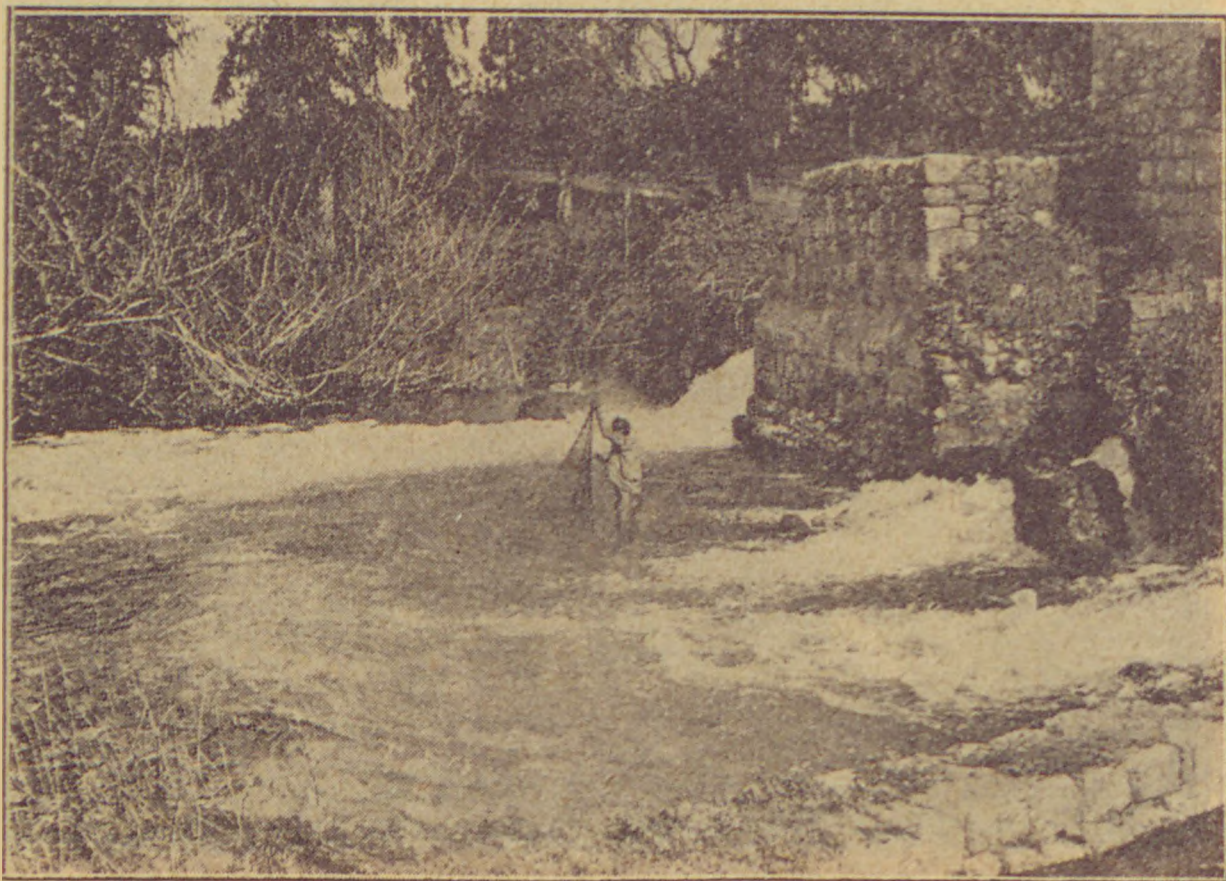
A válasz: a biblia.

Pedig a zsidó fiatalság, amely belékóstolt a Károlyi Gáspár fordította bibliába, avval állt elő: de kegyetlen a biblia, mert a véletlen föl-lapoztatta vele a Királyok könyvét, amelyet már Ulfila le nem fordított vala honfitársainak és amilyen könyvek egyformán véresek, akár az ókori vagy XIV. Lajos, Napoleon, Nagy Frigyes, V. György stb. könyveit olvassuk.

Igenis! A zsidó lélek örök utitársai marad-janak: a fenköltebbé Mózes V. könyve mellett a próféták, a zsoltárok, Jób, Ezra és Nehemia Kocheleth és az Echa, a naivabb lélek utitársa a biblia mint Pentateuchus, Ezsájás, a tizenkét u. n. kis próféta, a Zsoltárok, a Példabeszédek, Rút, az Echa, Dániel, Ezra és Nehemia. A középkor-ból legyen utitársa Juda Halévi divánja, Izák Troki apologetikus munkája, a „Chizzuk emu-nah“: az újabb irodalomból a zsidó kedélyre any-nyira ható oroszországi zsidó irodalom a zsidó népeletből és Patai József chaszidmeséi.

Míg a biblia feltárja előttünk a nemzeti zsi-dóság (138 K. u.-ig) világnézetét erényeivel, hibáival, addig megszólal a két középkori szerző-ben a diaspora zsidójának psychéje és hiteért való küzdelme és védekezése, a mai héber és jargon szépirodalom és magyar művelői belevisz-nek a gólusz — és a mai elviselhetetlenebb, mint a középkori — hangulatába, kedélyvilágába.

Sulyosabbnak mondom a mai góluszt, mert ötven év alatt kidőltek mellőlünk meghitt uti-társaink: a biblia mint szellemi vezető, a tallisz és a tefilin, a kiddusserleg és a szédertál, a beszómimtartó és a havdálók, a szombati lámpa és a menórah, mint materiális, anyagi pillérei a zsidó legegényibb életének, a felekezetinek, a hitbelinek.

Palesztinai tájkép

Aus Palästina.

M. J. BERDICZEVSKY: TÓBIÁS.

= A napokban elhunyt héber író novelláiból. =

Tóbiás, vagy Óser Tóbiás szegény ember volt egész életében. Kis házának a romjaiban lakott ott a zsinagóga közelében. Gyenge, beteges, törékeny emberke, fakult szemekkel, dadogó nyelvvel, semmiféle kézimunkára nem alkalmas, de azért Isten ments, nem jár tétlenül. „Háziur“ ő, Isten segedelmével, és nem is amolyan közönséges háziur, hanem előkelő, tiszteltreméltó ember, legalább ön maga előtt. Többre tartja ő magát kis házikójával, mintha nagy palotája állana a piac közepén.

Minden nyomorusága, inséges küzködése mellékesnek tűnik előtte. Aminthogy minden egyéb is földön és égen, feleségével és gyermekeivel együtt, csak mellékes előtte az ő saját tulajdon háza mellett, amelyet nagyapától örökölt, áldott legyen az emlékü, és amelyet ők is úgy kaptak örökségbe a nagyapáiktól, áldott legyen az emlékü.

A „ház“ tulajdonképen csak afféle ócska szalmatető, amely rossz falakra van rakva. Három kis lyuk és egy nagy lyuk kandikál ki a házból. Tóbiás szerint, ezek az ablakok és az ajtó. Az ajtón keresztül, aki benéz, ott láthat szemben egy kövekből összetákolt padot, bekenve fekete sárral és egy nagy kő hever a küszöb előtt is. Mégis ez a ház az ő öröksége, birtoka, lényének és életének egész tartalma. Ebben született, ebben nevelkedett, ebben házasodott, ebben születtek fiai és leányai és vejének hozományul mindig kötelezvényt ad a fél házrészre. Minden új vő új kötelezvényt kap, nem nagyon fiatal lány kíséretében. Egy darabig együtt maradnak a szülői házban. Azután a vőlegény érvényesíteni akarja a kötelezvényt és követeli a ház ígért részét először egyszerű szavakkal, majd porlekedéssel, veszekedéssel és végtelen választóbirósági tárgyalásokkal. A vége azonban mégis csak az, hogy osztzkodnak . . . Tóbiás megtartja a házat, a veje pedig a lányát. Ami történt, történt. Az apa még életben van, maradjon minden a helyén. Azonkívül úgyis van még egy serdülő lánya, sőt egy harmadik is. Az idősebbiknek már régen keresnek férjet, és hogy férjet kereshessenek, ahhoz szükséges, hogy kötelezvényt adhasson a házra, igazi kötelezvényt és nem bekebelezést bekebelezésre . . . És így megy ez a dolog tovább, amíg ki nem fogynak a lányok, akik ha eleinte kicsinyek is, később megnőnek és szükségük lesz vőlegényre.

Hogy Tóbiás nagyon jó a férjhez ment lányaihoz is, azt az egész világ tudja. A házában laknak, kemencéjében sütnek-főznek, mindegyiknek adott hozományul egy tisztességes kötelez-

Abraham Janssens: Tóbiás és az angyal. (Braunschweig Gemäldegalerie.)

Tobias und der Engel.

Tobie et l'ange.

vényt, a fuvaros férjeknek adott egy darab földet a ház körül, hogy oda állíthassák kocsijukat és szabad levegőt is adott nekik az ég alatt, istállóul a lovak számára, melyek a kocsik mellett háltak.

Ha lányai, Isten ments, betegek, vagy Isten segítségével betegágyba esnek, ő főz, süt számukra, takarítja a házat, megszáritja a gallyakat a fűtésre, minthogy beteges felesége egész nap ott áll a piacon hagymát és tojást, tököt és burgonyát árulva, hogy fenntarthassa a házat, melytől Isten kegyelme sohasem maradt távol emberemlékezet óta.

Tóbiás, aki tincseivel és széles övével úgy jár, mint egy tudós, tulajdonképen nem ért a könyvekhez semmit, de az imák szavainak értelmét felfogja a maga módján. Minden imában, amit imádkozik, csak arra gondol, hogy a Világok Ura óvja meg az ő házat mindenféle tűzvészről és minden egyéb szerencsétlenségtől. Esős időben arra gondol, hogy ne düljenek össze a falak, száraz időben pedig, hogy ne döntsék be a kecskék, amelyek oly szívesen szoktak épen az ő házához dörgölözni.

Amikor zsoltárt mond, vagy bibliát olvas,

mint ahogy egy igazi „balbájisz”-hoz illik, mindig csak házának megóvására és fenmaradására gondol. Házának lététől függ az ő léte, a levegőjében van az ő élete . . . El sem tudja magát képzelni háza nélkül, mint ahogy nem tudja elképzelni a lényét teste és tagjai nélkül. Háza tölti meg agyát, szívét, lelkének minden érzését, gondolatainak minden mozgását. Testének, lelkének minden tartalma házából táplálkozik.

És ez az élet nem is olyan egyhangú és szürke. Van benne sok szín, öröm és fájdalom, a lélek felemelkedése és alámerülése, dal és képzelet . . .

Azon a napon, mikor új rést vesz észre a falon, az ajtón, vagy a háztetőn, ha füstöl a kemence, vagy szétomlik a kőpad, akkor Óser Tóbiás mintha lelkében ünnepi éneket érezne. Ő maga, saját kezével, nem mások által, meg tud javítani mindent . . . Ezen a napon korábban kel fel. Gyorsan megeszi a darab fekete kenyerét, kiüríti teáját, leveszi kabátját, sárga kötenyt ölt, mint egy paraszt kubikus és úgy kérésül a munkára, mint egy különös lelki gyönyörűségére. Minden kanál vakolás örömet szerez neki, minden kalapácsütés kimondhatatlan élvezet.

zetet és minden piciny javítás megtölti a lelkét végtelen boldogsággal. Természetes, hogy amit csinál, azt a legjobban csinálja. Valóságos művész munka. És természetes, hogy lányai és egész házanépe kötelesek dicsérni és magasztalni a művét és együtt örülni, ujjongani vele. Hogy ő jobban „ért” a „házakhoz”, mint a város összes emberei, az olyan világos előtte, mint a déli nap. Lenézi a gazdagok házeit és nem cserélné fel az ő viskóját a leghatalmasabb kastéllyal. Hogy eladja a házat, azt a világ minden kincséért sem tenné. Ez olyasvalami, amit el sem tud képzelni. A vagyon pedig minek kellene neki, ha van ilyen háza? . . . És csakis ez a ház, amelyben lakik, ez a ház az, amely őt boldoggá teszi. Ez a ház, a zsinagóga és a rabbi közelében. Azokat az embereket, akiknek nincsen házuk, kissé sajnálja, de le is nézi . . . Ilyen élet, saját ház nélkül, négy rőfnyi saját föld nélkül, egészen érthetetlen előtte . . . Aminthogy egyáltalán nem érti azokat az embereket, akik szükségükben eladják vagy elcserélik a házukat.

A haláltól nem fél, ha meg is öregedett. Ha

Tóbiás és az angyal.

Tobias und der Engel.

Tobie et l'ange.

a halál gondolata felmerül szívében, csak egyre gondol: Ha meg fog halni, eltemetik őt az „Örökkévalóság házában” és ők, az ő vejei úgy fognak járni az ő házában, mintha az övék volna. Erre a gondolatra megtelik bánattal és fájdalommal . . . Ha az ember legalább magával vihetné a házat, akkor még beletörődne valahogy. De meghalni egyedül és a házat másokra hagyni, rossz dolog, nagyon rossz dolog, sehogysem tetszik ez Óser Tóbiásnak.

De miért búsuljon ő a vég miatt? Hiszen még életben van ő is, a ház is. A ház az ő háza, a falak az ő falai, a tető az ő teteje, a pad az ő padja. Ott ül ő egész nap és belső büszkeséggel tekint a járókelőkre, mintha csak azt mondaná: Nézzetek rám, Óser Tóbiásra és házamra, Isten segítségével. Nektek is vannak házaitek a piacon és talán az én utcámban is, de az én házam az én házam! . . . Ez a ház az én saját házam és sokkal jobb, mint a ti házatok. Sokkal jobb, sokkal jobb! — szeretné a fülükbe kiáltani.

Talán teljesül még Izrael országa, — gondolja olykor — hiszen mindenki azt mondja, és a Messiást mindenki várja mindennap, minden pillanatban és ő is elmegy vele egész Izraellel és átvonulnak azon a bizonyos „papírhidon” . . . De a háza . . . Talán az ő háza is odarepül a többi templomokkal és imaházakkal, amelyek nem fognak itt maradni . . . Hiszen sokszor imádkoztak az ő házában is minjában, az ő háza tehát ugyanolyan, mintha templom lenne. De hátha nem mehet vele az ő háza? Ki tudja? De nem! A háza vele megy . . . Majd ő, Óser Tóbiás a Messiás lába elé veti magát és könnyörögni fog neki, hogy vigye el az ő házat is oda. . . sőt még a földet is, amelyen a háza épült, hiszen az az ő földje, a sajátja . . .

Jó, hogy a nemzedék nem méltó reá, a Messiás harsonájára . . . Most nem félnek úgy Istentől, mint azelőtt. A gyermekek még rosszabbak az apáknál . . . És ha a dolog így áll, akkor még sokáig maradunk a góluszban . . . A gólusz nála csak egyszerű szóbeszéd. Testvéreink, Izrael fiai — gondolja magában — itt laknak . . . itt laknak házaikban . . . Én is az én házamban. Van tanházunk, templomunk, rabbink, mindenünk van itt . . .

Házában lakik Óser Tóbiás, s ez mindene neki, mindene . . .

*

És egy napon elvesztett mindent . . .

Baloldali szomszédja Jochánán, Rubén fia, eladta azt a darab telket, amely a háza és Óser Tóbiás háza között parlagon hevert. A vevő pedig, egy falusi ember, Gedalja, aki meggazdagodott az erdőből és most bejön a városba, hogy házat akar magának építeni, hogy ő is városi lakos legyen.

Az új ház emeletes lesz, csupa terméskő és

keményfa, de a földszintje maga is elegendő, hogy sötétségbe borítsa Óser Tóbiás alacsony házikóját.

És Óser Tóbiás egész világa hirtelen elsötétedett.

Két nemzedéken át békés boldogságban élt a házában, sohasem vetődött fel agyában a gondolat, hogy ez a dolog meg is változhat. És egy idegen ember jön és belelép az ő határába és ilyen szerencsétlenséget zúdít rá, hogy megrontsa az ő birtokát, hogy elsötétítse az ő házát, vagyis lelkének életét és mindenét.

Az egész világnak újra tohu vabohu-vá kellene válnia emiatt a hallatlan gonoszság miatt. Mindenkinek meg kellene védenie az ő házát és Gedalja házának a gyökereit is kiirtani . . .

Gedalja pedig épít és épít és ügyet sem vet az ő kiabálásaira, könyörgéseire, fenyegetéseire, sőt verekedéseire.

Hiába idézi őt az égi és földi „törvényszék” elé, a rabbi és a bíró elé, senkisémm mentheti meg a házát és senkisémm hiusíthatja meg az új ház épülését.

Hiába szedi össze utolsó erejét, hogy perbeszálljon Gedaljával, és megakadályozza az építés munkáját. Gedalja nem retten vissza semmitől. Gedalja idegeneket bérel fel, hogy megkötözzék őt az alapkövetésénél, hogy megkötözzék valóságos kötelekkel.

Emelkedik az új ház fundamentuma a földből, mely majdnem az övé és ő itt szorong megkötözve és harapdálja köteleit . . .

Szakadatlan háború folyik a két ház között, de az új épület egyre magasabbra emelkedik. A falak elkészülnek, az ajtókat és ablakokat már a helyükre tették, a patinásra festett háztető már messziről csillog és a párkány, amelyet a földszint hosszába vontak, maga is sokkal magasabb, mint Tóbiás házának ablakai.

És ott ül ő bús gondolatokba merülve egész nap, a lelke mint egy feldult rom, a szive összezúzott cserép . . .

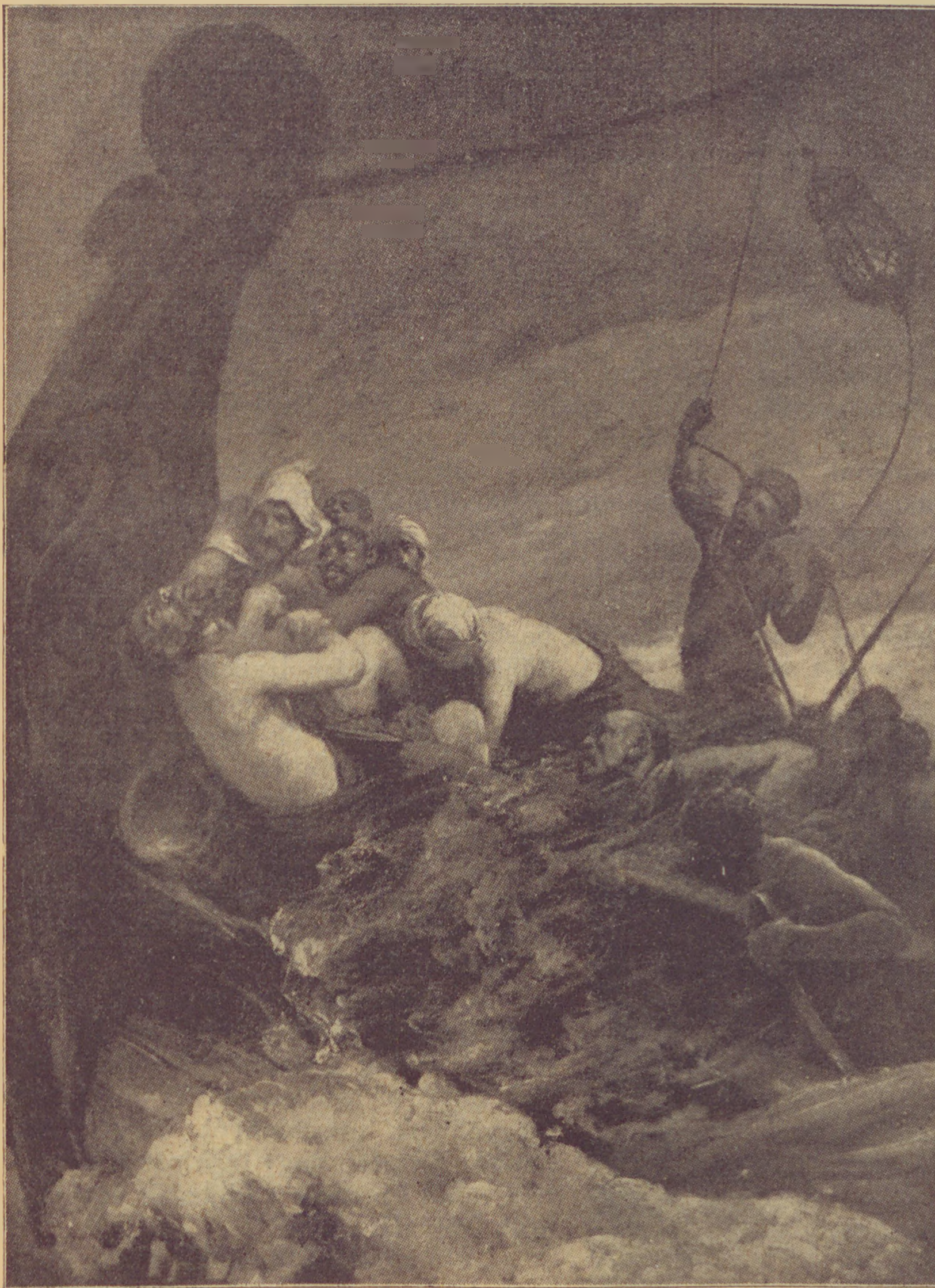
Még egy halvány fénysugár lopózik bele olykor a szívébe. Talán meghallgatja őt az Irgalmas, megkönyörül rajta, meghallgatja imáját, melyet este, reggel áhítatosan elrebeg, hogy zúzza szét, döntse romokba azt az új épületet. De az égi segítség nem jön és a gonosz Gedalja háza elsötétítette a házát, az ő házát . . .

És Tóbiás már megöregedett, a lelke is elhomályosult, az egész teste, mint egy száraz kóró, hús és vér nélkül való; és még mindig ott ül háza romjai között, amelyekben élve eltemetkezett . . .

FALATÉRT FUTKOS . . .

Szaadja Longo.

*Falatért futkos emberfia,
Ez kenyér, az kalács után.
Döngeti sorsa ajtaját,
Kopog a végzet kapuján.
S ha eléri a tele jászolt,
Mint állat, kérődzik bután.*

C. N. Kennedy: Jónást bedobják a tengerbe.

Jonas wird ins Meer geworfen.

Jonas est jeté dans la mer.

GRÜNWARDLIPÓT: REB MECHELE KURIMER.

ora reggel érkeztem meg Kurimába, Sáros megyének egy kis eldugott helységébe. Eső és sár lehetetlenné teszik, hogy kényelmes lassúsággal járjuk végig a falut. Ma mégis mindenki a temetőbe siet. Én is a tömeggel tartok. Reb Mechele „Jahrzeit”-ja van ma. Megérkezünk. Körülálljuk a sirkövet, mely mellett a rebbe egyik hive, reb Chaim, — ki személyesen ismerte az elhunytat — tartja szóval a népet. Bár mindenki ismeri már e meséket (mert az öreg minden évfordulón felfrissíti őket), mégis csendben, áhitattal hallgatják s lesik minden szavát.

Az öreg megteszi előkészületeit az előadás-hoz, mi feszülten figyelünk szavaira:

„Figyeljete gyermekeim s meghalljátok, hogyan jött a rebbe Oroszországból ide. Én az ő szent szájából hallottam e történetet. . . . Hires rebbe volt Oroszországban (nem hiába volt a szent Báálsém unokája). De a beárulások s a feljelentések orosz földön annyira elhatalmasodtak s annyira zaklatták őt, hogy több ízben elhatározta, hogy végkép hátat fordít a denúciánsok országának s kivándorol Magyarországra. De azért nem sietett tervének végrehajtásával. Végre 1831-ben végérvényesen rászánta magát a nagy útra. Váratlanul azonban egy újabb feljelentés történt ellene s annyira gyanusnak tűnt fel, hogy Szibériába való deportálásra ítélték, ahonnan azokban az időkben nem szoktak többé elevenen visszatérni.

A chászidim persze nem maradtak tétlen, belátták, hogy itt gyorsan kell cselekedni s —

cselekedtek is. Nagy titokban meghányták-vetették a dolgot s arra a meggyőződésre jutottak, hogy csak egy módon lehet a cáddikot megmenteni.

Tudták ugyanis azt, hogy a szokásos fedezet, amely a deportáltakat eszkortálja, csak nyolc emberből áll. Ismeretes volt előttük az is, hogy a Szibéria felé vezető út egy erdőn vonul át, melynek rengetegébe egy rettegett rablóbanda fészkelte be magát. Már most az volt a chászidim terve, hogy felbérelik az erdőbeli rablókat, álljanak lesben s a deportálttal elvonuló fedezetet füleljék le s eresszék szabadon a cáddikot, akit ők (a chászidim) majd kiszöktetnek Magyarországra. Ezt a tervet közölték a cáddikkal is, aki hozzá is járult azzal a kikötéssel, hogy a támadó csetepaté közben a zsványok ártatlan vért ne ontsanak, hanem csupán fogják el a fedezet embereit, tartsák nyolc napig őrizet alatt, amíg a cáddik már biztosan a határon túl lesz, aztán eresszék őket szabadon.

A chászidim legott hozzáfogtak a mentőterv kiviteléhez s néhány embert választottak, akik a rablókkal tárgyaljanak s megállapodásra is juszanak. Addig keresték a rablókat az erdőben, amíg a tanyájukat meg is találták. A rablók azonban gyanuperrel éltek, hogy a láthatáron feltűnt alakok csak zsidó álruhában rejtőzködő rendőrök (mert a kormány így szokta gyakran lépni csalni a különböző rablóbandákat), akik kikémlelés céljából öltözködtek zsidóknak. Amint tehát észrevették a rendőröknek hitt chászidimcsapatot, hirtelen minden oldalról megrohanták őket, körülfogták s erősen megkötözve betuszkolták barlangjukba, hogy ott aztán féktelen dühükben leszámoljanak velük . . .

A bajba került chászidim váltig esküdöztek, hogy ők bizony nem rendőrök s kérlelték a zsványokat, hogy hallgassák meg idejövetelük fontos célját; de a feldühödött haramiák oda se hederítettek a jajveszékélésükre, hanem éles gyilkolószerszámaikat kirántva, előkészületeket tettek a „leszámolásra . . .”

A chászidim otthonmaradt része egybegyűlve, türelmetlenül és dobogó szível várták a deputáció visszatérését, hogy a rablóbandával folytatott tárgyalások eredményét megtudják, amikor hirtelen nagy izgatottan betoppan rabbi Mechele s többször egymásután felkiált:

„Éth cáráh! Éth cáráh! (Veszedelemes óra!) Hamar siessetek a rablók tanyájához az erdőbe, mert halálos veszedelemben forognak szegény testvéreitek! Siessetek, siessetek!”

Palesztinai zsidókolónia.

Aus Palästina.

Coloni à Palästine.

A jelenvolt chászidimben elhült a vér, lélegzetük megállott, amikor a cáddik vészkiáltását hallották s lóhalálában elvágattak. Nagynehezen sikerült nekik a haramiavezért rábirni, hogy nyugodtan meghallgassa őket s miután az megengedte nekik, hogy jövetelük célját előtte kifejtsék, arra a meggyőződésre jutott, hogy ez egyszer tévedett a feltevésében s alkudozni kezdett velük. Aztán tanácsot ült bandája tagjaival s egyhangulag megkötötték az egyezményt a chászidimmal, akik természetesen a megállapított bért előre ki is fizették. Majd pedig a mentési tervet minden részletében megállapították. Az erdei út ama pontját, amelyen a fedezetnek a deportálttal okvetlenül kell elhaladnia, nagy ívben körülállják majd, a chászidim, akik a cáddik kíséretében lesznek, tettetni fogják magukat, mintha búcsút vennének szeretett mesterüktől s ennek tiszteletére a „Jóm zéh mechubád mikkál jámim” című énekre fognak rázendíteni — s ez lesz a jel, hogy a haramiák rajtaüssenek a fedezetre.

A chászidim eddig fogvatartott testvéreikkel jókedvűen visszatértek s jelentést tettek rabbi Mechelenek, aki természetesen mindent jóváhagyott. Másnap jött a fedezet s elhurcolta a sápadt, aggódó cáddikot . . . Engedelmeivel több chászid csatlakozott a szomorú menethez, hogy a cáddikot az erdőig elkísérjék. Már az erdőben haladnak lassan előre . . . Már az útnak megbeszélte pontján vannak . . . A cáddik s hiveinek a szive hevesen dobog, felette izgatottak . . . „Ácind helf, heiliger Voter!” (Most segíts, szent Atyám!) — fohászkodott rabbi Mechele ég felé emelve könnytől nedves szeméit. A chászidim pedig e pillanatban belefogtak a „Jóm zéh mechubád”-ba. „Hurrá, hurrá!” visszhangzott erre köröskörül a haramiák csatakiáltása s a sűrűségből előretörve, kettesével támadták meg a fedezet minden egyes katonáját. Ezek nagy meglepetten azonnal tisztában voltak azzal, hogy itt minden fegyveres ellenállás hiábavaló volna s meg sem kísérelték azt.

Mialatt a haramiák a fedezet embereit alaposan ártalmatlanná tették, addig a chászidim rabbi Mecheléval a titokban előre elkészített kocsin vágatva elhajtottak, egyenesen a magyar határ felé.

Mikor sok viszontagság után Kurima falu határába értek, rabbi Mechele így kiáltott fel: „Itt maradok!” — s ott is maradt, s ezért később a világ csak úgy ismerte, hogy „reb Mechele Küremer”. Minden évben Sziván hó 15-én, — amely napon sikerült volt elmenekülnie Muszkaországból — hálaadó öröm-lakomát rendezett s azon el szokta beszélni életének fent leírt kalandos epizódját.

Húsz esztendeig lakott rabbi Mechele Kurimában s nagy hírnévre tett szert. Messze vidékekről keresték föl a chászidim, hogy áldásá-

Palesztinai tájkép.

Aus Palästina.

ban részesüljenek. De azért itt sem élhetett teljesen nyugodtan, mert mindig voltak kellemetlenségei. Olykor-olykor följelentették, hogy nem magyar születésű honpolgár. Végre kieszközölték részére a császártól egy diplomát, hogy joga van Magyarország bármely vidékén lakni. S ettől az időtől fogva csak derűs napokat látott a sok megpróbáltatáson átment cáddik. Szabadság s béke vette körül állandóan, s így teljes odaadással „szolgálhatta a Fennvalót”.

Chászidimjainak a száma napról-napra megsaporodott s jó hírneve mind messzebbre jutott el.

Meghallgattuk a történetet, mely mindenkire mély hatást tett. A közönség némán, szótlanul távozik, majd csoportosan betérnek egy-egy korcsmába, hol „tikunt” (áldomást) isznak a nagy ember lelkiüdvéért.

A HOLNAP.

Szaadja Longo.

*Sokszor vigasztal bánatomban:
Holnapra minden változik!
És sokszor aggaszt örömömben:
Ki tudja, tart-e holnapig?*

KISS JÓZSEFNEK A MULT ÉS JÖVŐ SZÁMÁRA KÜLDÖTT VERSEIBŐL.

HA MAJD.

Ha majd a hullámtorlódás elül
És újra béke lesz majd a világon,
Elhunynak a tüzek köröskörül
És békegalambok röpködnek az ágon,
Ararat hegye messze kidül
Mintha egyedül állna a világon —
Ó álmok álma, megérlek-e még?
Vagy éltem nem marad csak olcsó töredék?

MI VOLT AZ ÉLETBEN.

Mi volt az életben legnagyobb bánatom?
Egy koporsó. Ma is könnyezem, siratom,
Búbánatos asszony szemfedél alatt:
Anyám. Martir és áldozat.

S legnagyobb örömöm?
Ősszel, hamvában,
kőkényérés idején
Egy szem kőkény.

LASSU, LUSTA, TÉPELŐDŐ.

Lassu, lusta, tépelődő
Szomorú hős, add be derekad,
Olyan legényt szül minden
emberöltő,
Minden bokor, amilyen te vagy.

Gyűlölni nem tudsz? állj félre!
Ha ölni nem tudsz, a te hibád.
Az érzelemnek nincs ma bére,
A gyűlöleté a világ.

Klapánciáid dobd a tűzre,
És ne sopánkodj vén gyerek!
Dante álmaid rég fűzte —
És utána gagyogni — minek?

Bibelődni ma poklokkal,
Mi értelme? mire való?
Még rád fognák és joggal, okkal,
Érzésed, szavad mind csalo.

A költészet divatját multa,
Értéke-vesztett lett a rim,
És én itt ülök elborulva —
Mint Marius Carthago romjain.

KISS JÓZSEF

TÖREDÉK.

Haragvó Isten fenn az egek ormán,
Adj győzelmet a hosszú, véres tornán,
Bűnbánattal járunk a színed elébe,
Hajunk lenyirva, ruhánk megtépve,
Roskadó térddel, görbedt derékkal.

MÁR MA-HOLNAP KOPOGTATNAK.

Már ma-holnap kopogtatnak, zörgetnek,
Mind sűrűbben a menésre sürgetnek,
Az ellen nincs apelláta,
Ecetes már a saláta. —
Szomorú! szomorú!

Szól a halál: szoros a lét láncra,
Gyere velem jó kopogós tánkra,
Amíg bírod, dönögtetlek,
Többé el sem ereszthetlek,
Szomorú! szomorú!

ELALUDTAM . . .

Elaludtam déli verőn
Lassan elhagyott az erőm,
Álom is volt, nem is álom,
Tul jártam a láthatáron.

Gondolkoztam, tépelődtem,
Nagy gondokon eltörődtem,
Hátha nincsen is már tovább,
Nem itt vagyok, de odaát.

Ébredésről szó se legyen,
Minek az ébredés nekem?
Kiittam már a boromat,
Földhöz vágom poharamat.

Törjön össze szilánkokra,
Nem szorultam borotokra,
Bor nélkül is bús az élet,
Mit higgyek még? mit reméljek?

TÖREDÉK.

Botorkálok a világba,
Éldegélek holnapról mára,
Barátaim mind elhagytak,
Alig maradt egy-kettő magnak.
Sebaj! ez a világ sora!

Kiss József a ravatalon.

Der Dichter Josef Kiss auf seinem Sterbebett.

KISS JÓZSEF SÍRT . . .

Itt állok Kiss József ágya előtt. A szép ágy előtt, melyben annyit álmodott, szenvedett s amely az utolsó, örök szunnyadást adta neki. Itt állok az ágy előtt, mely még őrzi tetemének formáját és nézem a kis selyempárnán nemes fejének lemélyedt helyét. És nézem az előkelő izléssel berendezett szobát, mely semmitsem változott és mégsem a régi többé. Valami komoly ünnepiesség van itt most, valami misztikum, mely ismerős és mégis érthetetlen, mint maga az elmulás. Ez a szoba nem Kiss Józsefnek, az élő költőnek szobája többé. A bútorok megszűntek használati tárgyak lenni, ereklyékké változtak. A szoba pedig unicum. És én, aki annyiszor láttam az élő költőt ebben a szobában, most mégis úgy érzem, hogy semmisen hiányzik. Csodálatosan egész és befejezett itt minden. A képeken, szobrokon, szőnyegeken, a tömérdek könyvben, az íróasztal papírjain, mindenütt ott

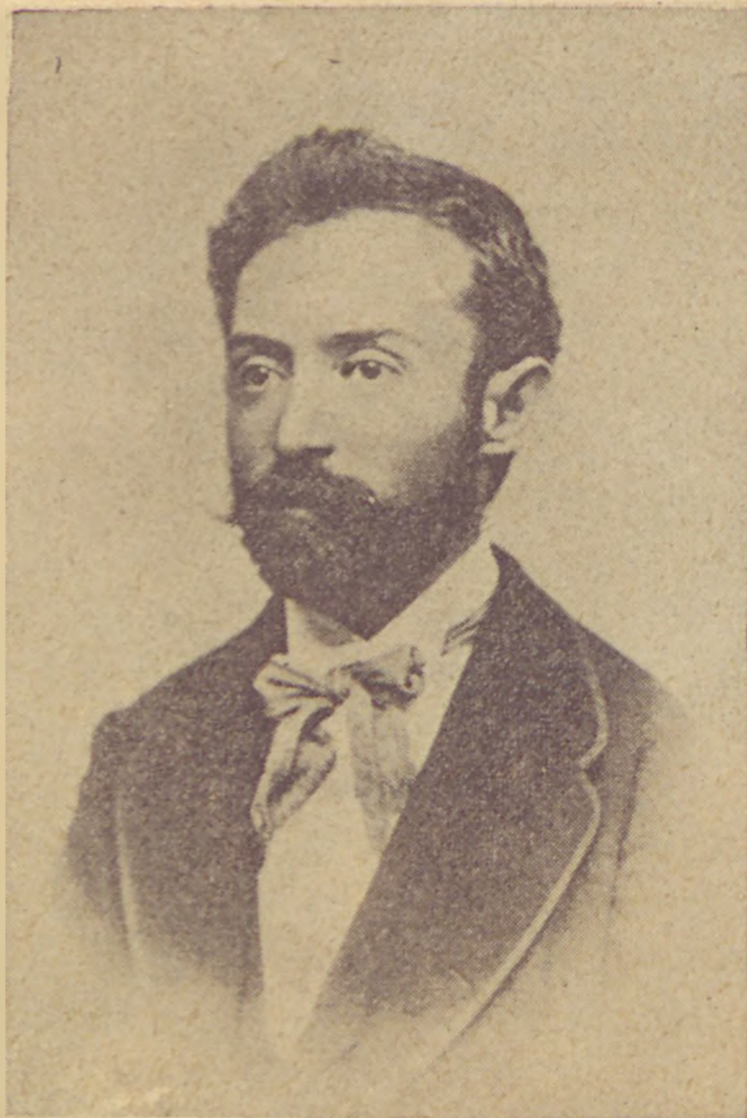
van ő, aki fejedelem volt s akinek ez a szoba szép, békés, derüs birodalma volt. A költő él és itt van. Tréfálkozva nevet és beszélget. És a csend, ez a végtelen, tompa, zavartalan csend: az ő hangja.

Ó, ebben a szobában nincs gyász, nincs elmulás. Itt halhatatlanság van. Itt valaki van, aki örök, meg nem semmisülő, soha meg nem fogyatkozó. Itt Kiss József van.

A küzdelmes és végzetes utolsó hetekben kétszer láttam Kiss Józsefet. Nagy betegségéből, látszólag a gyógyulás útján haladt akkor. Rajongó gyermekei a szeretet vak reményével hittek a csodában és színezték a szép tavaszt, a Margitszigeten, mely el fogja hozni a teljes gyógyulást.

Régebben mondta nekem Kiss József, hogy nem szereti a tavaszt.

— Csak a fiataloknak való — mondotta — nem öregembernek. Öregembernek mindig betegséget hoz a gyors időváltozás.

Kiss József három ifjúkori arcképe.

Drei Jugend-Photographien des Dichters Josef Kiss.

És most, ha említették előtte, bánatos szemével figyelt a szóra. És ő is bízott benne. Most hitt a tavaszban.

Bauer ezredesné, Erzsike, a költő lánya (aki nemes édesanyja nyomdokán haladva, egészségét, fiatalságának minden örömét áldozta édesatyjáért), bevezetett a betegszobába. Csend volt. Kiss József ott feküdt az ágyban és félhangosan mesélt — önmagának. Valami csodálatos távoli mesét a Weibchenről, aki elment a havas Tátra tetejére, a kis Weibchen.

— Miről mesélsz apuskám? — kérdezte a leánya.

— Weibchenről. Nem ismered a mesét Weibchenről? Nagyon szép mese, de nekem nem jut eszembe a vége. Azt se tudom, ki írta.

Ha egykor irodalmárok azt fogják kutatni, hogy mi volt Kiss József utolsó munkája, tudják meg, hogy ez a mese volt az. Lázálmában, félig öntudatlanul találta ki a nagy álomlátó, Weibchen történetét, a maga szórakozására.

— Nem tudom ki írta — mondta egyre és mesélt, mesélt Weibchenről, aki elment a havas Tátrába, télen . . . fát vitt a hátán . . . és mindenütt hó volt . . . hó . . . hó . . .

Most is füleembe cseng a hangja, látom amint felém fordul:

— Kennst du das Märchen nicht? Vom Weibchen. Kennst du es nicht? . . . Ki írta? Andersen?

Már akkor nem volt a földön. Töprengett a mese végén, egy mesének, egy álomnak befejezésén s azalatt a másik szobában imádott „Weibchen“-jének, Hamupipőkéjének már varrták, varrták a halotti ruhát.

Chanuka estéjén, mintha a természet levette volna halálos kezét a gyöngén lüktető szívről. Megélenkült és felfrissült a költő, arca ismét sima és rózsás volt. Minden iránt érdeklődött. Mikor megkérdeztem, hogy érzi magát, így felelt:

— Nem olyan jól, mint maga, mert maga fiatal és egészséges. Én meg öreg vagyok és nagyon sok bajom van.

Ó, ebben a formás, szép feleletben benne volt a régi Kiss József. A nagyszerű konverzálor, aki nem mondhatott a legjelentéktelenebb témáról se olyat, ami jelentős ne lett volna. Ujjonganom kellett, mert ebből a feleletből láttam, hogy a csodálatos agyvelő precíz és fegyelmezett munkát végez. És hogy mulattassam, össze-vissza beszéltem mindent. Minden érdekelte és gyakran hallatta az őt annyira jellemző, rövid, ah! felkiáltó szócskát.

Megkérdeztem, kimenjek-e, mert félttem, hogy fárasztom.

— Nem, ne menjen — felelte — beszéljen még.

És akárkiről beszéltem, írókról, közéleti férfiakról, mindre emlékezett. Wolfner Józsefre még meg is jegyezte: a „kopasz” Wolfner.

Ajánlottam, hogy felolvasok valamit. Tiltó gesztust tett.

— Még csak az hiányozna! — nevetett. — Nincs énnekem így is elég bajom? Még irodalommal is tetézzem?

Mily jóízűen nevetett, de azután elkomorodott.

— Az egész irodalomból egy ember maradt meg nekem. Ez, aki maga előtt áll. Csak ez az egy . . . több senki . . .

És az ágy előtt álló orvosára mutatott.

— És ő sem „irodalmár“ — próbáltam tréfával elütni a dolgot.

De megdöbbentem. Az ősz költő szeméből könnyek buggyantak ki és végigfolytak arcán. Kiss József sírt. Sírt a halálos ágyán. Sírt a rideg nemtörődomség miatt, mely egész betegsége alatt távoltartotta ágyától az írókat, akik szárnya alatt, tanítása mellett nevelkedtek és lettek valamikké. A galamblelkű ősz poéta tulságosan megtisztelte könnyeivel a hűtlen barátokat. Nem érdemelték meg ezt a megtiszteltetést azok az „illusztrisok“, akik csak a temetésre jutottak el. Akik egy szóval, egy sorral fel nem keresték, akik elfeledték és megtagadták őt, az áruló tanítványok, aki miatt a nagy mester utolsó könyveit ejtette s akik az utolsó öntudatos óráját is megkeserítették Kiss Józsefnek.

De, akiknek a hírlapi tudósítások mégis megadták az elégtételt. „Jelenvoltak.“

Elalvás előtt mindig imádkozott Kiss József. És ha nagyon álmos, fáradt volt már az öreg költő csak annyit mondott: Mijmini Michoél, miszmóli Gavriel, veal rósi sechimasz Él . . . De ezt mindig elmondta. És csakugyan Isten dicsősége lebegett a feje fölött.

Temetés után az elhagyott ebédlőben ülnek a költő gyermekei. Talpig gyászban. A temetési pompa után, a tömegek hódolatán keresztül a gyász és fájdalom az övék. Most újra átszenvedik halhatatlan apjuk életének minden küzdelmét és fájalmát. A szoba csendes. Csak a bútorok beszélnek, apáról és anyáról, akik három hét előtt még itt voltak. A költő leánya elgondolkozva szorítja magához egyetlen kincsét, a nagypapa gyönyörűségét: Sáríkat. Sápadt arca kimondhatatlanul szomorú. És a fiuk magukba mélyednek.

Árvák . . .

Kiss Józsefné

Die Frau des Dichters Josef Kiss.

HAMUPIPŐKE.

*Hamupipőke! mákot szemeltünk
És elmúlt lassan az idő felettünk.*

*Egy véka hamu és egy itce mák
Ilyen az élet, ennyi a világ*

*Öreg idő már, de a princ cipője
Illik ma is még és nincs elnyüve,*

*S tetszik, nem tetszik gonosz mostohádna!::
Ma is neked van a legparányibb lábad.*

*S az arcod miként a teli hold világa,
Ma is oly szendén tekint a világba.*

*S lelked oly édes, olyan megadó —
Ennyi szelídség, jóság mire jó?*

*— Voltál nekem hü, édes cimborám.
Öröm reggelén és gyászok torán.*

*És játszótársad voltam én neked
És bolondoztunk untig eleget.*

*Hamupipőke! Kongatnak estére,
Nem tart soká és a mesének vége. . .*

*Elhiszed. . . Dehogy! . . . A gyöngyszem pörög,
Istentől a báj s a mese örök*

Kiss József

Az irodalom híres asszonyalakjai ismét megsaporodtak eggyel. Kiss József Hamupipőkéje bevonult társnői közé és a maga szerény, halk modorában elfoglalta helyét Csokonay Lillája, Vörösmarthy Laurája és Petőfi Júliája mellett. Ő, aki egész életében gondosan kikerült minden alkalmat, hogy lángeszű férje oldala mellől kiragyojjon, most nem védekezhet többé az érdeklődések ellen.

Mit írjak Kiss Józsefnéről? Mit lehet írni az ő annyira passzív és annyira asszonyi életéről? Hiszen verset kellene írnom a fájdalomról, a szenvedésről, a lemondásról, mert Hamupipőke halálával egy szenvedő, békességgel lemondó és hallgatagul fájdalmas élet zárult le. Mintha a sors megpróbáltatásokra szemelte volna ki, kora ifjúságától kezdve élete végéig osztályrészéül jutott minden szenvedés, ami asszonyi életet sujthat. S ő akár csak dacolni akart volna sorsával, makacsul elutasított magától minden elégtételt, minden jóvátételt, — még azt is, amit a kielégített hiuság szokott gyógyírnak adni a sajgó sebekre.

Végigküzdötte urával a költő fiatalságának minden gyötrelmes harcát és küzdelmét. Tizen-nyolc esztendő korában lett hitvesévé a költőnek, akinek existenciája akkoriban jóformán csak nagyratörő álmái voltak. Egy budakeszi aprócska lakásban húzták meg magukat kezdetben és a párhetes menyecske maga szállította be Pestre az ura kéziratait. Sohasem panaszkodott. A maga gondjaival nem terhelte urát. És nem volt kerékkötője a karrierjének. Kiss József sohasem írt „megrendelésre“, és nem kötötte le magát idegpusztító ujságíró munkára. Mert Hamupipőke szerény volt és mindennel megelégedett.

Még később sem várt jutalmat. Az érvényesülés és dicsőség verőfényes napjaiban éppen úgy a háttérben maradt, mint annakelőtte. Hogy pedig ez mennyire nem frázis, azt legjobban az

bizonyítja, hogy *félévszázados házasetük után egyetlenegy olyan fényképet sem tud felmutatni a család, amelyen együtt látható az urával.*

Haláloságán mondotta:

— Kétféle ember feleségének nem jó lenni: orvosnak és írónak, mert mindakettő nagyon sok türelmet, lemondást és tökéletes alkalmazkodást kíván a feleségétől.

És Hamupipőke negyvenkilenc évig volt a költő felesége. Sok keserű könnyet, sok töprengést, sok fájdalmat árul el ez az utolsó vallomás. És sok bölcs jóságot, asszonyi elnézést, megértést is, hiszen Kiss Józsefné elégedetten viselte sorsát. A költő irigyelt hitvese csak mosolyát mutatta kifelé, könnyeit soha.

Nehéz életének mégis megvoltak a maga örömei. Ha Kiss József verset írt, mindig Hamupipőkének olvasta fel először. Oly áhítatosan fogta fel ezeket a pillanatokat, mint egy szent

szertartást. Rajongója volt urának, a leghívebb, legkitartóbb közönsége. És csakugyan jóbarátja, hűséges „cimborája”. Szinte megsemmisítette lényét, ha urának akarataról, vagy akárcsak szélsélyéről volt is szó.

Hamupipőke nem volt „művész feleség” a szó teátrális értelmében. De nála önfeláldozóban és igazabban senki se volt hitves és anya. Zárkózott és hallgatólag természetű nehezen melegedett fel idegenek iránt. Hanem akit ő bizalmába fogadott, az rajongója is lett. Vannak kevesen, férfiak és nők egyaránt, akik eldicsekedhetnek Hamupipőke szeretetével. És ezeknek szívében, minden írott magasztalásnál fényesebben áll az ő emléke.

Most Hamupipőke visszaköltözött a mesékbe. Angyali jósága szelid bája immár mindörökké a meséé. De hogy is mondja a Princ?: „Istentől a báj s a mese örök.” *Sass Irén.*

DR. HEVESI SIMON: AZ AGÁDÁRÓL. *Bevezetésül dr. Molnár Ernő Talmud kiadásához.*

Az Agáda a hagyományos irodalom virágos kertje. Míg a Halácha az életnek, a vallásos gyakorlatnak, a jognak törvény szerint való szabályozása, az eljárásnak tételes megállapítása, az erkölcs-tannak is szabványok szisztematizált rendjébe foglalása: addig az Agáda szabadon engedi csapongani a képzeletet, az érzést, buzdít és tanít ötletesen, adatokat merít a történetből, a népeletből, a népmeséből, a mondákból, merész hiperbolákban, szárnyaló képekben engedi kivirágozni az emberi szellem teremtő erejét. A keleti képzelet üde és dús virágzását látjuk benne. A neve szószerint annyit jelent, mint hirdetés, kijelentés, közlés, voltaképpen a szónoki tanításra vonatkoztatható, de a szógyök az araméus nyelvben mást is jelent és ez a régi mestereket arra készíti, hogy az Agádát jellemző kijelentést fűzzenek hozzá szójátékszerűleg, azért Agáda, mert vonzza és kitágítja a hallgatók szívét. De ugyanaz a gyök rokon egy mássikkal, amely varázsolást, bűbájolást jelent és valóban az Agáda, amely hangulataival vonzza és gyönyörben kitágulni engedi a hallgató szívét, egyszersmind elbűvöli azt és csodálatos lelkiállapotokba ringatva, a szokatlan és nagy érzések bűvös varázskertjébe vezeti. A palesztinai zsinagógák szónokai a szentírást magyarázó Agádaival hatottak hallgatóikra, buzdították tiszta erkölcsi életre, tanították mély hitre a népet és vigasztalták szenvedéseiben. Sok tömör foglalatba zárt velős gondolat, sok meglepő ötlet, sok színes hasonlat, sok lélekvonzó erkölcsi eszme, sok fényes bölcselmi gondolatvillanás, sok nemes tanítás maradt reánk az Agáda kincsesházaiban, a Midras-gyűjteményekben és a tal-

mud szövegében, melynek módszeréhez tartozik, hogy a nehéz és boncoló törvénytudományi diszkusszió után, lelketmelengető és elmétpihentető agádikus részleteket szó közbe, ami valószínűleg hű képe a hagyományos főiskolák előadásai és tárgyalási menetének. Az Agáda jeles művelői voltak: Jochanan b. Zakkai, Gamaliel, Ismael rabbi, r. Akiba, Josua b. Chananja, r. Meir, r. Juda, r. Joszé, r. Nehemia, r. Simeon, később r. Johanan, r. Josua b. Lévi, r. Simon b. Lakis, Babyloniában ez időben Ráb és Sámuel. A palesztinai Agáda virágdúsabb volt, mint a babyloniai, még honi föld televényéből fakadt. Ebben is különbözik a Haláchától. A régiek között a legkiválóbbak nagyon becsülték az Agádát, tanították is és följegyzéseit is helyeselték, hogy könyvből taníthassák tovább. Egyesek szigorúbban ítélték, kiváltkép mikor idegen népek gondolköréből olyan eszmék és mondák, legendás dolgok szűrődtek be, melyek lappangó ellentétben állottak a zsidóság komoly szellemével, de a mértéktelen és tulzó allegoriák és hiperbolák miatt is. Kétségtelen azonban mindezek mellett az Agádának nagy értéke. Az író ember sokat meríthet belőle, a régiek találó mondásai, éles megfigyelései, derüs bölcsesége termékenyítőleg hatnak. Aki erkölcsi erősödést keres, meg fogja benne találni, mert az Agáda a zsidó nép eszményeinek van szentelve és célja első sorban vallási és azzal kapcsolatosan etikai. Aki nem keres semmit, csak irodalmi hatást, az is megtalálja és élvezzi az Agádának színét és zamatát. Jellemző idézetek, amelyek a talmud erkölcsi szellemének megvilágítására szolgálnak, a találó összeállítás és jó, irodalmi értékű fordítás mellett fogalmat nyújthatnak az Agáda szépségéről, erkölcsi hatásáról és lélekvonzó varázsáról.

A FÁJDALOM KÖNYVE. VÁRNAI ZSENI ÉNEKEI.*)

z anyaszív zengése, csodálatos, mélységes meleg buzogása a lényege Várnai Zseni költészetének és épp ezért Várnai Zseni költészete elsősorban az asszonyoké. Az anyák testvére ő, minden anyának édes testvére és féltő, remegő bugására, mellyel a fiókái felé hajlik, megremeznek az asszonyi szívek. Ennek a nemes művészi egyéniségnek a sarkköve az anyaság. A szent, a vérző, a martíriumos anyaság, az ösztönök legnagyobb szerűbbje, amelyet még a nőstényfarkas kétségbeesett üvöltésében is megérez. („Az anyafarkas dala” 1921.)

Várnai Zseni új könyvét, ezt a kívül-belül gyönyörű fehérségben pompázó, artisztikus könyvet szinte áhítatosan fogtam a kezembe. A versek legtöbbször régi jó ismerősöm és mégis új és friss erővel kopogtattak szívemen ezek a versek és halk és nesztelen könnyek peregtek a finom lapokra. És oly megilletődött lélekkel olvastam Várnai Zseni verseit, hogy nehéz volna ezt a finom költészetet objektíve, forma, nyelv, kifejező erő szempontjából boncolgatni. Pedig érzem a nyelv szépségét, érzem az artisztikumot, de mikor véresen, meztelenül és glóriásan világít előttem egy asszonyi szív, egy anyaszív, profanizálásnak tetszenék, ha másképpen szólnék róla, mint az érzés nyelvén.

És újra és újra vissza kell térnem ebben az asszony-poétában az anyára. Semmi sincs benne az önmagáért való nőből, az önkultuszt üző modern asszony egyéniségéből. Nőisége, szerelme, csak lépcsőfokok az anyaság szentélyéhez. Mikor kedvesének, szíve szerelmesének a legjobbat, a legszebbet, a legértékesebbet akarja nyújtani, nem talál más szavakat mint:

*„Mi vagy Te nekem én Kedvesem az első
Anyaságom, a mély titoknak tetsző
Volt csak ily drága rejtelve szívemnek.”*

A háborúba induló ifjak mögött Várnai Zseni mindig ott látja az anyák végtelen, könnyes sorát. Hisz ami baj, fájdalom csak éri ezt a sarkából kifordult véres és tépett földet, mind az anyaszíven vágat, száguld keresztül:

*Egy szív lebeg most a világ fölött
Félelmetesen óriási szív,*

*Ember még ilyet sohase látott,
Szinte elborítja a világot a szív,
A piros, nagy zokogó szív,
Az anyaszív.*

És Várnai Zseni, aki égő könnyeket hullat a sokak fájalmán, megéri az ő legnagyobb egyéni fájalmát, ott kell állnia hat éves kis fia, első gyermeke ravatalánál és e drága kis sírhantra szívének véréből fon el nem hervadó koszorút. Mikor erről a korán elköltözött gyermekéről szól, az asszonyi alázat nemes hurján olyan hangokat talál, amelyek felejthetetlenül vésődnek belénk.

*Mert minden ő volt, álom, ének, szépség,
Az én lelkem egy gyöngye húr csupán,
Mely zengő lényét dalban visszazengte
S elámult rajta, mint egy szép csudán.*

Ennél a frissen hantolt sírnál Várnai Zseni eljegyezte magát a bánatnak. És tollán, a nemesmívű hangszeren, azóta zengve ömlik a fájdalom dala.

És ez a dal mindnyájukért zeng, akik itt szenvednek a földön, mert a hatalmas anyai ösztön nem áll meg az otthon kis kapujában, hanem kiárad szerte a szenvedő világba, hogy megsimogassa a kis árvákat, hogy megsirassa a „millió vérző drága gyereket”. Mikor Várnai Zseni verseit olvastam, úgy éreztem, az asszony szociális érzéke mélyebb, igazabb és főként ösztönösebb, mint a férfié.

Várnai Zseni emberi igazságát csak asszonyok érthetik meg teljesen. A asszonyi-ság poétája ő, az asszonyok poétája. Ezek között pedig

alig lesz, aki hideg lélekkel és száraz szemmel olvasná ezeket a verseket. Sok drága könny, sok mélységes sóhaj száll a fehér könyv fehér lapjaira. Mit siratnak az asszonyszemek? Költőjük bánatát vagy a magukét? Vagy csak azért hullatják könnyeiket, mert a könyv lapjain, a bánatok könyvének lapjain megismerték és megjárták az utat a természet ősforrásához, az anyaság mélységes és szent vizéhez, amelynek mélyében a legnagyobb boldogság és a legnagyobb szenvedés ölelkeznek szorosán, szorosán, — mindörökre elválaszthatatlanul.

Patai Edit.

*) Az anyaságról, a fájdalomról, a hitvesi szerelemtől, az étellel való viaskodásról és végül a Halálról. Budapest, 1921.

VARNAI ZSENI

DR. RICHTMANN MÓZES: A HALHATATLAN FÜZET.

— Pinsker századik születésnapjára. —

égi talmudi mondás értelmében „van olyan, aki a túlvilági üdvösséget megszerzi egy óra alatt”. Ez a kijelentés dr. Pinsker Juda Leonra is vonatkozik teljes egészében. Hatvan éves korában írta meg azt a kis, alig harminc oldalnyi füzetét, amely neki halhatatlanságot biztosít a zsidó gondolat történetében.

„Auto-emancipation” című írásában már maga a cím is programot jelent. Azt hirdeti: önemancipációra van szükség. A zsidóság ne higgye, hogy ha egy-egy országban emancipációt nyert, akkor számára nincs többé zsidókérdés. A külvilág nyújtotta u. n. polgári egyenjogúság kicsiny hatása bizonytalan alapja és komolytalan értéke egy-egy zsidóüldözés után a maga szomorú valóságában megnyilatkozik. Pinskert magát is fájdalmas tapasztalatok vezették vissza a zsidósághoz. Apja, Szimcha híres zsidó irodalomtörténeti kutató volt, akinek *Likkuté kadmonijot* („archeologiai részletek”) című és a karaiti zsidók irodalmával foglalkozó műve még soká forrásmunka fog maradni. Ez a kiváló és héber nyelven író tudós a fiát, az 1821 december 24-én született Leont már úgy nevelte, hogy jóformán alig ismerte a héber betűt. Az akkori „maszkilim” azaz felvilágosodott zsidók a zsidóság jövőjéről és boldogságát abban látták, ha az orosz kulturába beolvad, mert a kulturális előrehaladottságot követni fogja az egyenjogúság és a zsidóság megbecsülése. Pinsker is ebben a tudatban élt hosszú ideig. Résztvett az orosz zsidóság orosz irányban való orientálásának munkájában, hirlapi cikkekben, filantropikus munkódéssal küzdött a zsidóság egyenjogusításáért, bizonyítgatta, hogy a zsidóság milyen hasznos rétege az orosz államnak s azt hitte, hogy pár év múlva győzni fog a világosság. E helyett bekövetkezett a 70-es évek derekától kezdve a pogromok véres korszaka és Oroszország területén a legveszedelmesebb s legsötétebb reakció dühöngése lehetetlenné tette a zsidóság életét. Pinsker látta népe nyomoruságát, kiábrándult a humanizmusba vetett hitéből, kötelességének tartotta fajtestvéreit felvilágosítani helyzetükről és rámutatva az adott helyzetből folyó feladatokra, új utat akart kijelölni törekvéseik számára.

Zunz Lipót, a zsidó irodalomtörténet nagy kutatója rámutatott arra a körülményre, hogy a középkori zsidó írók a legrettenetesebb üldözések közepette nem az üldözött keresztény népeket gyalázták vagy átkozták, hanem önmagukban, népük bűnében találták a szenvedés, a galut üldözésének okát. Zunz ezt joggal egy rendkívül

módon kifejtett erkölcsi felelősségérzet folyamának tekinti. Ez a magas ethikai szempont domborodik ki Pinsker művében is. Nem átkozódik, nem siránkozik, hanem számol a valósággal s férfiasan szomorú szembenézéssel megállapítja, hogy antiszemitizmus mindenütt van s ennek oka: számkivetettségünk, a galut, a zsidóság abnormális és egészségtelen helyzete. A világ népei a zsidóságot kihalt nemzetnek tekintik. De a zsidóság szellemileg mégis egységes élő népet alkot. Ugy néznek rá ezért a többi népek, mint az élők között kísértő halottra. Ez a *kisérteltetés is lelki betegség* s mint ilyen kétezer év óta átöröklődött apáról fiura és *gyógyíthatatlan*. Akármit is teszünk, a tények objektív megfigyelése, a korszakok eseményeinek megfigyelése; következő képet tárja elénk: „a zsidó az élőknek halott, a bennszülötteknek idegen, a honosoknak hazátlan, a gazdagoknak koldus, a szegényeknek milliomos, a sovínisztáknak hazaáruló, az összes osztályoknak gyűlöletes konkurens”. Az ostobaság és a babona ellen tudvalevőleg még az istenek is hiába küzdenek, ezért nem ér semmit, ha az antiszemitizmus ellen *szavakkal harcolunk*, mert ilyen terméketlen vitatkozások nem képesek enyhíteni azon a tényen, hogy mi, mint heterogén elem a gyűlöletnek kiválasztott népe vagyunk minden országban.

A zsidóság helyzetén nem segít a törvényhozásilag kimondott egyenjogúság, az emancipáció sem. Ez az emancipáció alamizsna jellegű és ezenfelül nem jelenti a *társadalmi* emancipációt. Egyenjogúnak az ember csak a magához valót tekinti, már pedig a zsidóság a többi népekkel összehasonlítva nem lehet egyenrangú, mert nincs specifikus nemzeti érzése s így nem követelhet bebocsáttatást a nemzetek sorába. Ezért vagyunk galutban. A galut nemcsak *szerecsétségünk*, hanem nagy *bűnünk* is egyszersmind, mert sohasem törekedtünk nemzeti egységre; azt akartuk, hogy mások befogadjanak bennünket soraikba, de nem gondoltuk meg, hogy igazi emancipáció előfeltétele az auto-emancipáció. Ha azt akarjuk, hogy a népek megbecsüljenek bennünket, akkor előbb önmagunkat is *népként* kell megbecsülnünk. A népi érzés erkölcsi követelmény, aminthogy a népi lét objektív tény. A galutban a zsidó azonban csak egyéni életének bajaira gondol s elvesztette érzékét a közösség irányában való kötelességek tekintetében. A messiási hit pedig a passzivitást csak megerősítette és szentesítette.

Pinsker nem is tárgyalja azt a kérdést: vajjon a zsidóság felekezete-e vagy nép. Az oroszországi viszonyok mellett nevetséges is lett volna csak kételkedni is a zsidóság népi jellegében. *Gordon* Juda, a híres héber költő, Pinskerhez írt költeményében keserűen jegyzi meg: „nem

vagyunk mi nép, sem vallási testület, hanem nyáj, olyan nyáj, ahol minden juh külön-külön úton jár." Nem lehet megrendülés nélkül olvasni, amikor Pinsker a zsidó nemzeti érzés ellen támasztható kifejezést: „árthat a zsidóság helyzetének”, azzal háritja el: *úgysem veszithetünk semmit*, mert mi mindig megmaradunk megvetett zsidóknak. Megvetettségünk politikai egységünk és nemzeti érzésünk ujjászületéséig fog tartani. Ujjászületés azonban nem képzelhető el, csak egy *teljesen zsidó terrénura és produktív menedékhelyre* támaszkodó zsidóságnál.

„Segítsetek magatokon, az Isten is megsegít.” Ezzel végzi Pinsker az „Auto-emancipation”-t. Nemcsak olvasókönyvnek szánta, hanem mint maga is mondja: figyelmeztető szónak. Fel akarja rázni kortársai figyelmét a zsidó centrum alapvetésének munkájára. Ismeri a nehézségeket, tudja az akadályokat, de ezt a lassú s hosszú ideig tartó munkát meg kell kezdeni.

Pinsker nem maradt meg a szónál és arra törekedett, hogy „Mahnruf”-ja ne hangozzék el a pusztában. Megszervezte Odessában a palesztinai gyarmatosítást és vezérlő alakja lett a „chovevé-cion” egyesülésnek, mely minden ujjászületés előfeltételéül egy kiterjedt palesztinai zsidó gyarmat-hálózatot tekintett. Az akkori orosz viszonyok mellett, amikor minden gyülekezés be volt tiltva, ez a szervezés nem csekély veszéllyel járt. Megható volt, amikor a nagy hírnévnek örvendő orvos titkos helyeken jött össze és tanácskozott a zsidó nép érdekében egész más kulturvilágban élő rabbikkal, akikkel alig tudott beszélni, mert már elfelejtette a jiddist.

Az „Auto-emancipation” egyik sora sem avult el. 1891-ben bekövetkezett halála után öt évvel és tőle teljesen függetlenül a zsidókérdés megoldását ugyancsak egy zsidó ország létesítésében látja *Herzl Tivadar*. („Der Judenstaat”.) A Herzl által megalapított cionista szervezetnek, a chovevé-cion alapján továbbfolytatott fáradhatatlan munkájának eredménye a szanremói békekonferencia ama határozata lett, hogy Palesztina zsidó nemzeti otthon, illetőleg azzá lehet, ha a zsidóság akarja és áldozni tud a célra. A szanremói konferencia határozata nemcsak Herzl, hanem Pinsker eszméjének is győzelme. Másrészt a chovevé-cion eszmeköre nagyban hozzájárult a legkiválóbb héber szociológus, Achad Haam és a legkiválóbb héber költő, Bialik szellemi fejlődéséhez. Így sugárzik Pinsker hatása egész napjainkig és ezért minden pozitív zsidó az igazán nagyoknak kijáró tisztelettel gondol születésének századik évfordulóján az ő halhatatlan és zsidó ujjászületést hirdető füzetére, amelynek jellegéje szellemében cselekednie kellene most is a zsidóságnak: „ha én nem magamért, hát ki helyettem és ha nem most, hát mikor?” A zsidó lét vagy nemlét kérdése még most is szoros összefüggésben van az „auto-emancipáció” mértékével.

KRÓNKA. ÉS ÖZEMLE

ZSIDÓSORS.

Ballin Albert élete és halála.

Urának, császárnak, II. Vilmosnak tüntető barátsága adta meg Ballin Albertnek, a Hapag (Hamburg-Amerikanische Passagier-Gesellschaft) urának azt a ritka kegyet, hogy benne addig, amíg a tragikus sors kiméletlen vaskeze rája nem sujtott, addig a teutonutódok nem látták meg a szemitát. Árja volt Ballin Albert, amíg eszének tisztasága és lelkének humanista lobbanása nem tört ki a mellette csapongó teuton-koponyák tömegéből.

De Ballin jószolt, előrelátott, kritizált. És kritikája kihívta az örök reakciót: nem a kritika tendenciáját tekintették, hanem, hogy a bíráló zsidó. Ballin megjósolta császárnak: a háboru Németországra nézve eredménytelen lesz, anyagilag és erkölcsileg. Előre látta a rettenetes katasztrófát és leplezetlen őszinteséggel mondta ki bírálatát, hogy a túltengő német militarista körök gögje és embertelensége teszi tönkre a már a nagy háboru első évében világszerte terjedő kibékülési hajlandóságot. Császára duzzogott és a környezet megvádolta, hogy Ballin hazafiatlan „zsidó”, hogy a háborut nyereszkedési vágyból akarja megszüntetni (ha háboruspárti lett volna, ugyanez a vád éri), hogy zsidó létére nem bírja átézni azt a nagy, transcendens valamit, ami a német hazafiak kebele fölött feszesre duzzasztja a Totenkopf-Husar atilláját.

Ballin türte a rágalmakat, hisz zsidó volt. Türni: zsidó atavizmus. És dolgozott, szervezett még fokozottabb eréllyel minden gazdaságilag megfogható, felhasználható értéket. Dolgozott: mint német, hittel és szeretettel, mint német, mint zsidó.

Ballin kegyvesztett lett és magányából csak egyszer szólította Berlinbe urának hívó parancsa. A tengeralattjáróharc kiméletlen kiszélesítésében kérték ki véleményét. És Ballin, a zsidó, a kegyvesztett, még egy utolsó kétségbeesett rohammal próbálta a Tirpitzek és Ludendorffék, politikailag szüklátó körű erőszakát megtörni. Hiába ellenezte a leglogikusabban egymás mellé sorakoztatott érvekkel végzetes szándékukat; gyávának mondták, zsidónak mondták, hazafiatlannak, őt, aki hazájának kezdetleges kereskedelmi hajóraját naggyá, hatalmassá fejlesztette, őt, aki a tengeri blokádot áttörendő, kereskedelmi tengeralattjárókat bocsátott vízre.

... A sors igazolta. Amitől mindig rettegett, bekövetkezett. A háboruspárt, angliai és amerikai összeköttetéseit ismerve, Ballint, a zsidót, a gyávát, a nyereszkedőt megkérte, hogy közvetítsen. De késő volt, minden elveszett. Amit jószolt, bekövetkezett. És ő, a próféta, elborult lélekkel ült halotti tort testetöltött baljóslatai fölött. Megölte magát. Nem tudta túlélni hazája romlását.

El kellett buknia, mert jót akart, szépet akart. A sokezeréves emberi kultúra útját akarta vulkánikus kitörésektől megkímélni. El kellett buknia, mert ez a sors

rendje. Az emberiesség végső eredményben mindig elbukik a nagy, titokzatosan rossz ördögi indulatokkal szemben.

Es el kellett buknia, mert zsidó volt. Mert esze volt, akarata, hihetetlen becsületessége és naivitása, amelyik minden nagy emberben megvan. Nem hitte a zsidó Ballin Albert, akit most hazájában Bernhard Huldermann könyve nyomán a nagy germán tragikus hősök mellé soroznak kegyelettel és fájdalmas büszkeséggel, ez a szegény zsidó Ballin Albert, aki a modern német közgazdaság egyik megteremtője volt, aki II. Vilmos intim barátja és tanácsadója volt, nem hitte az évezredek átkot: a bizalmatlanságot, jogon és társadalmon kívüli helyezést. És nem hitte, hogy azok, akiket életében hiába igyekezett jobb belátásra és emberies útra terelni, hogy azok az ő halála után még mindig ott sütkérezzenek azon a polcon, ha csak erkölcsileg is, amelyen voltak, amikor százezerszámra küldték meggondolatlanul, könnyelműen vágóhídra a rájuk bízott állami élet gazdasági, erkölcsi és emberi javait.

Gergely Sándor.

MICHA JÓZSEF BERDICZEWSKY: (BEN GORION.)

Az utóbbi esztendőben számos nagy és súlyos vesztesége volt a héber irodalomnak. Most egy újabb gyászhirot röpitenek világgá alapok. Dr. Micha József Berdiczewsky írói álnéven: Ben Gorion a legnagyobb zsidó írók és a legmélyebb gondolkodók egyike meghalt.

Nagyon nehéz, majdnem lehetetlen itt a frissen megásott sir mellől az ő halhatatlan érdemeit a maguk teljes nagyságukban értékelni. Felsorolni az ő magasztos terveit, céljait, melyeknek megvalósítását maga elé tűzte, megvilágítani azokat az ösvényeket, melyeket az irodalom terén maga előtt vágott.

Wolhyniában született 1865-ben. Szigorúan vallásos orthodox szülők gyermeke. Apja rabbi volt, aki a legvalóságosabb nevelésben részesítette fiát. Neveltetése majdnem ugyanolyan volt mint a többi oroszországi kortársaié, akik közül a zsidóság a maga tudósait és íróit nyerte. Először a chéderben tanult, majd Bész-hamídrásban és azután a Jesiván. Már gyermekkorában elviselhetetlen számára ez a környezet. A mostoha anyjától is sokat kell szenvednie, de legtöbbet rokonaitól és társaitól, amit későbbi elbeszéléseiben meg is ír. Tudásszomja mind erősebb lesz, fáradhatatlanul dolgozik, hogy önmagát tovább képezze. Mint magántanuló, elvégzi a gimnáziumot, mivel nyilvános tanuló nem lehetett az oroszországi numerus clausus miatt. — Sokat foglalkozott az orosz irodalommal és mint a legtöbb orosz diák, megismerkedik a nihilistákkal. Kimegy Svájcba, innen Németországba, ahol filozófiai doktor lesz.

Most már úgy az európai tudományokban, mint a héber irodalomban és talmudban teljesen jártas ifju, gazdag kritikai érzéssel és mély filozófiai tudással, írni kezd. Ir elbeszéléseket, regényeket, cikkeket, novellákat. A legszeleesebb körű írói tevékenységet fejtette ki. Mondanivalója mindig új és érdekes volt. A régi zsidó „értékek átértékelése“, a régi eszmék felelevenítése és átformálása volt legnagyobb eredménye az ő munkásságának. Sokszor idegenül és megértetlenül állt a tömegben, de semmi akadály nem riasztotta

vissza attól, hogy a héber irodalomban új mesgyéket és új célokat keressen. Berdiczewsky mindenekeelőtt az embert becsülte meg és csak másodsorban a zsidót. Fontosabb volt előtte az emberiség egyeteme, mint a zsidó nép, amely csak része az emberiségnek. Ellensége volt a zsidóság miszsió-elméletének. Nietzsche hatása alatt ő is elégedetlen a zsidóság erkölcsével.

Az akkori korban megoldhatatlan probléma volt a zsidó és az ember viszonya. Maga Berdiczewsky sem talál kapcsolatot a kettő között. Sokkal nagyobb értéket tulajdonít az általános emberiségnek, mint a zsidóságnak. Csak későbbi írásaiban ismeri be, hogy e kettő szoros kapcsolatban és összefüggésben van. Minél kiválóbb ember valaki, annál kiválóbb zsidó is lehet és fordítva.

A nyolcvanas évek másik fontos zsidó problémája volt: hová tartozunk? A cionizmus akkor még embrió-korát élte. Tele volt romanticizmussal és szentimentalizmussal. A határozott nemzetpolitikai irányt még nem tisztázták. Berdiczewsky, az örökké szkeptikus, a mindig kételkedő nem ellensége a cionizmusnak, de éber szemmel kíséri annak minden mozdulatát és a legszigorubb kritikát mondja. A cionizmus iránt való érdeklődését, a nemrég meggyilkolt kitünő tanítványa, Brenner keltette fel.

A 80—90-es esztendők zsidó íróinak írásaiban majdnem kivétel nélkül felismerhető a tendencia. A zsidó mult folytatását nem a jelenben, hanem a jövőben látják. Berdiczewsky szakít ezzel a szokással. Ő a jelen írója. Ez korszakalkotó ujtás a zsidó irodalomban, mert írásaiból megismerjük a ma zsidóságának szenvedéseit és keserűségét. Hogy a mai zsidó elbeszélő irodalom csak ma élő alakokat rajzol meg, mai típusokat jellemez, ez tisztán Berdiczewsky érdeme.

Az elbeszéléseiben élénk állítja a közismert zsidó alakokat a maguk teljes valóságában — „amilyenek.“ Nem hallgatja el bűneiket, nem szégyenkezik hibáik miatt, de felsorolja erényeiket is. A chaszidikus élet legnagyobb ismerője és legavatottabb tollu rajzolója. A chaszidizmus az ő számára „csodálatos dalt és mély vigaszt“ jelentett a szomorú hétköznapokon. A chaszidizmusban megtalálja a kapcsolatot az ember és a világteremtés között. Amit a „Golusz“ elpusztított a zsidóság életében, azt a chaszidizmus ismét felépítette. . .

Berdiczewsky elvonulva a világ zajából, tömegetől, emberektől távol, dolgozott. Ott, ahol egyedül volt, találta meg önmagát. Berdiczewskyvel nemcsak egyik leggazdagabb írónkat, hanem fajunk legrajongóbb lelkű fiát is elvesztettük.

Rudy Hirsch.
(München.)

BIRÓ LAJOS: A BAZINI ZSIDÓK.

Biró Lajos rendkívüli művészi kvalitásai ebben az oeuvre-jében teljeseznek ki olyan pompázóvá, amilyen az írói alkotások seregszemléjében a tetőfokot jelenti s amilyen csak a kiválasztottak osztályrésze.

Biró regénye nagy lelki tusák izzó eredménye. Belső válságok és külső komiszságok odalökik az író, a zsidó író az antiszemizmus gonosz és ostoba, de örökké élő és örökké ölni kész problémája elé s az író ebben a könyvében égő szeretettel nyújtja kezét megcsúfolt és megtaposott emberebb fajtájának, melytől a magafelejtkező béke narkotikumában szabadulni akart.

»Hiszem!« mondja a máglya rőt fényében a bazini mártír. »Hiszem« mondja az író, a szenvedő, ájult és megkínzott ember, és ez a hite, ez az egész, nagy ideálokkal telített hit, a mindannyiunk zsidó hitének fájdalmas visszhangja.

Jajunkat és erőnket világgá sűvölti a költő. Ó, szörnyű bűn és szörnyű jó idegennek és külömbnek lenni. Elgyönyörködni gemmák finom metszésén, selymek puha fényén akkor, amikor a környezet, urak és parancsolók, vezénylők és gyilkosok vagy elnyulnak puha és változatos ágyuk mélyén, vagy a gonosz aszkézisben élük ki kicsapongó hajlamukat.

A mi bús tragédiánk, a könyvek népének tragédiája, hogy a babona ellen áll egész történelme és támadoi a lebirhatatlan babona nevében emelik rá gyilkos törüket.

Hiú a küzdelem a sötét ostobaság és a cinikus felvilágosodás ellen. Bazin két grófja közt a világnézet áthághatatlan szakadéka tátong. — De a zsidó máglya előtt találkozik a frivol eretnek és a nagyképű orthodox.

Ó mennyi tanulság van ebben a pokoli kézfogóban. A máglyák zsarátnoka mindig ég még, jótékony lelkek egyre hordják a venyigét. Utunk csak egy: előre, a máglya felé.

És elpusztított embereken és nemzedékeken át erőlködhetik acsarkodva röhögő bölcs, sötét ostoba és üzletes gonosz, hitünk a Jobb Emberben — ez az igaz zsidó messianizmus — ki nem téphető a mi szívünk mélyéből.

Ez az, amiért »destruktív« lélek a zsidó. — Nyegle építők, tanuljatok.

Dr. Faragó László.

MEGJELENT! PATAI JÓZSEF: HÉBER KÖLTÖK UJ, BŐVITETT KIADÁSA ÖT KÖTETBEN.

A héber költészet legszebb gyöngyei. Irodalomtörténeti bevezetésekkel, minden költő életrajzával.

Az első kiadás alig néhány hónap alatt fogyott el. Ebből a könyvből meritett a zsidó öntudat, a zsidó érzés és a mai zsidó kultúra legtöbbit. Évek óta keresik és várják a második kiadás megjelenését, úgy hogy most valósággal hézagpótló a zsidóság szellemi életében ez az öt kötetből álló, hatalmas kiadás, amely a zsidó költészet egy évezredét öleli fel. Bánóczi József egyetemi tanár erről a műről mondta: »Egyetlen európai nyelvnek sincs ilyen héber költői anthológiája, mint ez.«

Ugyanezt írta dr. Heinrich Bródy, a héber költészet világhírű prágai kutatója is.

Az öt kötet tartalma a következő:

I. kötet: A középkori és ujkori héber költészet történelmi fejlődése. Magyarországi héber költők. (Ez a rész tárgyalja a legújabb magyar zsidó költőket is, kik az első kiadás megjelenése óta tüntek fel.)

II. kötet: Az arab-spanyol fénykor költői.

III. kötet: Franciaországi, itáliai, palesztinai és jemeni héber költők. (XIII—XVII. század.)

IV. kötet: Az ujkori felvilágosodás költői. (XVIII—XIX. század.)

V. kötet: Mai héber költők. Bialik és kora.

Az új kiadás elé ezt írta a szerző:

»A héber költészetet, a zsidó kultúrának ezt a legszínesebb kivirágzását — örömmel állapíthatjuk meg — ma már nálunk is sokkal többen ismerik, mint egy évtizeddel ezelőtt. Hogy ezt az ismeretet túlnyomóan a »Héber költők« első kiadása terjesztette el, azt munkám legszebb és legörvendetesebb eredményének tekintem. És

nem szomorít el, hogy a könyveimből mindenféle »merítették«, szavaltak, előadásokat tartottak, sőt »műveket« írtak, anélkül hogy a szóról-szóra felhasznált forrást megnevezték volna. A fő, hogy a héber kultúra ismerése és elismerése minél szélesebb körben terjedjen. Hogy minél jobban átmenjen a köztudatba az igazság, hogy a héber nyelv még a középkorban sem volt theológiai tudományok eszköze csupán, hanem olyan egyetemes költészetnek adott életet, amely akkor is, ép úgy mint a Biblia korában, előljárt a népek és nemzetek irodalmi között. Ezt az igazságot fogja szolgálni a »Héber költők« második kiadása is.«

Az öt kötet ára 400 korona.

POLLATSCHEK DÁVID.

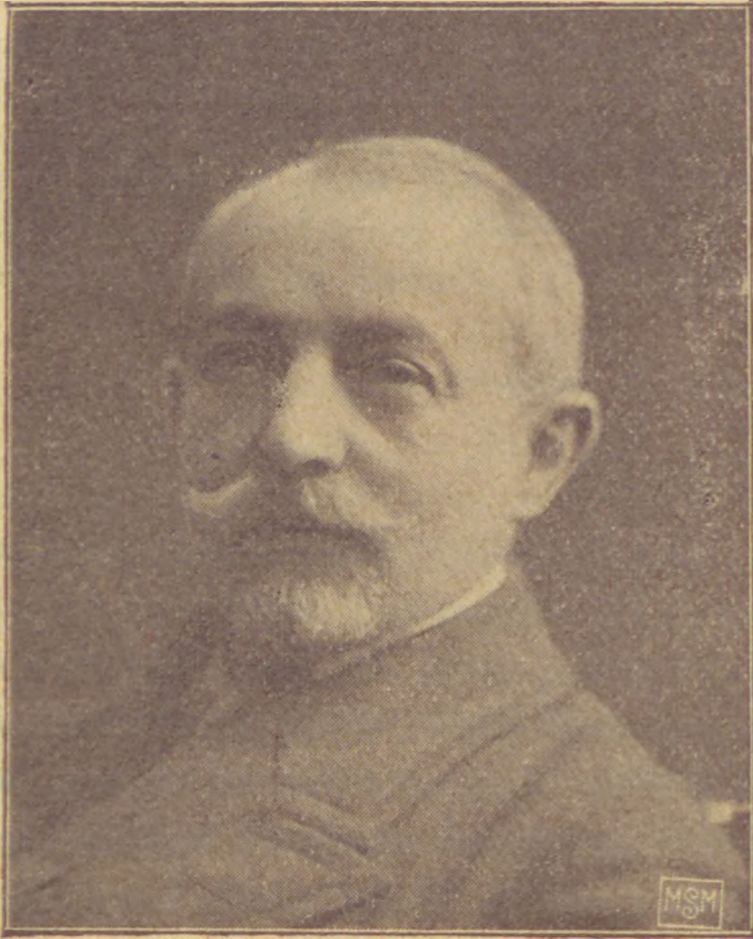
Humanista volt és zsidó, mindkét szónak legnemesebb értelmében. Nem kereste az elismerést, kerülte a zajt, a hangosságot és boldogan látta, hogy az igaz zsidóság és igaz humanizmus szelleme átplántálódik gyermekeinek és egész környezetének lelkébe. Nem akarjuk az ő csendes emlékét zajos szavakkal megbántani, ehelyett közöljük azt a kitűnő portrét, amelyet unokája, Pollatschek Lily, Pollatschek Elemér professzornak, a nagyhirű operateurnek nagytehetségű művészeánya a nagyapjáról készített.

Pollatschek Lily: Nagyapám.

Mein Grossvater.

WIESNER J. EMIL

A magyar művelődésnek egyik szerény, de értékes munkáju katonája, legkiválóbb könyvkiadóink egyike, a zsidó kulturvilágnak Magyarországon számottevő alakjához el „Wiesner bácsi”-val, ahogy őt mindenki nevezte.

Irók és művészek ismerték azt a csendes és szeretetteljes munkásságot, melyet Wiesner Emil éretük úgy régi pozíciójában, mint legutóbb a Korvin Testvérekkel alapított »Hajnal»-nál kifejtett. A magyarországi zsidóság örökre hálás kell hogy legyen azért, amiért Makai Emilt a nyilvánosság elé hozta. — Ahol tehette, használt a zsidóságnak, íróit, művészeit istápolta.

A nyomtatott betű meg kell hogy becsülje, meg kell hogy sirassa egyik legkitünőbb adminisztrátorát.

Életének utolsó nagy gondolata — a lezajlott események dacos visszhangjaként — egy nagy zsidó kiadványszerző volt, melyet a Mult és Jövővel akart megvalósítani.

A siron, melyet a barátok és tisztelők koszorúja elborított, meggyújtjuk mi is az emlékezés olajmécsesét.

EGY MAGYAR-ZSIDÓ NÉMET KÖLTŐRŐL.

»Magyar zsidó német költő«, — ebben a négy szóban benne van a gólusz minden tragikum. A zsidó költő, aki Gordon és Bialik nyelvén szólhatna népéhez, belesodródik az idegen világba, idegen áramlatokba, amelyek rányomják bélyegüket egész költészetére, kitépik gyökereit az egyik talajból s a másik talajba ültetik át. Tauber Ervin bizonyára, akár mint héber költő, akár mint magyar poéta is feltűnt volna és akkor egész költészete másként formálódott volna. De ő Zürichbe, ebbe az internationalis kulturcentrumba került s egyszerre mint német poétával találkozunk nevével a német lapokban és folyóiratokban. És a magyar-zsidó költő a német nyelvnek olyan zengő pompáját tette magáévá, mintha csak Richard Dehmel, vagy Rainer Maria Rilke egyenesági germán rokona volna. Mutatóba közöljük mi is egyik versét, még pedig eredetiben, mert kár volna a költő pompás nyelvezetét eredeti muzsikájától megfosztani.

HERBST.

Es welkt.
Matt
wie eines Daseins lange satt
fällt zu Boden Blatt auf Blatt.
Die Stunden stehn so müde
als kämen sie von weit.
Es welkt im Himmel
Gottes Kleid, die Zeit.
Es welkt.
Es welkt die Welt,

der Spiegel der mich entstellt,
der Leib der mich enthält
Mein Tod steht plötzlich in mir,
Und durch mein Blut, das alt wird, wandert Jenseits.
In der Wanduhr oben hängt ein letzter Schlag
es welkt mein Tun, mein Traum, mein Tag,
der Himmel, den ich über Deine Augen trag.
Mein Leben will langsam an den Wänden enden
(o Lieder, o Liebe, o Legenden!)
Der sterbende Duft Deiner Gebärden verhaucht im
Dunkel.

Es welkt der Wiederhall, das Wunder, das Wort.
Es welkt mein Gang, es welkt Dein stiller Gesang.
Dein Namen welkt, der über meinem Herzen steht
Und was der Wind so still in Gottes Hände weht:
mein Gebet.

GYÖNGYI IZSÓ: SZINÉSZ EGY FÉLSZÁZADON ÁT

Gyermeki lélek tiszta írása ez a testes könyv. Komisz csalódások, nagy sikerek és nagy feszültségek, egy hánytvetett, hol hullámzó, hol merész ívelésű élet — és milyen gazdag élet — nap sugaras tükre. Fanyarkedvű olvasót, aki a Jelen mindennapi, kinzó nyomoruságán töpreng, el tud kalauzolni egyszerű, kedves mesélő módján egy régmúlt időbe, ahol meg-aranyozódika Gond, kisimulnak a redők, mosolyra derülnek a komor orcák.

Nekünk kettősen kedves. Zsidó művész írása, aki becsületben, puritán szerénységben töltötte érdemes pályáját s akit jól esik közénk

számítani akkor, amidőn minden nagyunkra és minden értékünkre szükség van.

A könyv egyszerű kiadásban 120. —, finom amateur példányban 350. — koronáért rendelhető meg lapunk utján is.

HELYREIGAZÍTÁS. Havi folyóiratunk decemberi számában közöltük Weisz Emil, az Amerikában élő ifjú magyar-zsidó tudós képét. Most arról értesítenek bennünket, hogy a fiatal medikus neve nem Emil, hanem Soma.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. PATAI JÓZSEF.
Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.

Korvin Testvérek könyvnyomdai műintézete Budapest, VI., Révay-utca 14.

A MULT ÉS JÖVŐ
IRODALMI ÉS MŰVÉSZI

ALMANACHJA

Megrendelhető
a kiadóhivatalban.

teljes Naptárral az 5682. évre szenzációs tartalommal és
remekművű illusztrációkkal megjelent. Ára 100 korona.

MEGÉRKEZTEK a régen várt F. L. POPPER
CIPŐKÜLÖNLEGESSÉGEK
Megtekintésre meghívja az uri közönséget tisztelettel
BAUER LAJOS cipésmester
Budapest, VI., Gyár-utca 16 sz. Telefon: 97-51.

Maison **LICHTENSTEIN**

angol és francia nődivat-terme

Eredeti modellek.

BUDAPEST, IV.
Irányi-utca 15. II. 6.

Aranyat, brilliánst, gyöngyöt, ezüstöt,
legmagasabb árban vesz
FRIEDLÄNDER ÁRMIN arany- és ékszergyára
Budapest, VII., Dohány-utca 1a. (Templommal szemben.)

Pollák Szerén

NŐIKALAP-DIVATTERME **BUDAPEST**
IV. HARIS-BAZÁR 3.

Weisz Mariska

V., LIPÓT-KÖRUT 22.
TELEFON-SZÁM: 62-34

Függönyök, ágyterítő, gobel-
línék, gyapjufonalak nagy-
ban és kicsinyben.

Női kalapok
elsőrendű
anyagból

Brachfeld

Sport- és autó-sapkák
Női-divat különlegességek

IV., Kigyó-utca 5. szám Klotild-palota
Váci-utca sarkán.

SLOVAK PEDICURE

specialista fagykezelés (Frostbehandlung)
és maniküre

BUDAPEST, IV., Türr István-utca 8. Váci-u sarok.

Hölgyek
figyelmébe!

HYGIEA

BUDAPEST, IV., ESKÜ-UT 6.
FRIEBERT FERENC ÉS TÁRSA
KLOTILD PALOTA.

NŐI egészségügyi, test-
egyenesítő és betegápolási
cikkek. Fűzők, has-és csipő-
szorítók, melltartók legto-
kéletesebb gyártása. Új-
rendszerű hasköttők méret
szerint. Sérvköttők, gummi-
harisnyák.

Női kiszolgálás.

INGYEN minden vevő egy tré-
fás képes naptárt
KAP

WAGNER
Hangszer-
áruházában

Budapest, József-körut
15. szám.

Hangszer- vagy hanglemez-
árjegyzéket tessék kérni.

Kertész
NŐI DIVATHÁZA
BUDAPEST
IV. VÁCI-UTCA 8.

bluzok, ruhák,
pongyolák, felöltők,
szőrmeárúk, fehérneműek

WEITMANN

HÖLGYFODRÁSZ

Telefon 118-71.

BUDAPEST, IV.,
RÉGI POSTA-UTCA 11

ADLER VILMOS BUDAPEST, VI.,
SZÚCSMESTER KIRÁLY-UTCA 94.

Szőrmekabátok átalakítását utolsó divat szerint készítik. ∞ Szőrmeárukban dús választék raktáron.

Rosenbach Katica TELEFON
József 115-32

elsőrendű francia és angol női-
ruhadivatszalon, Budapest, VII., Károly-körut 9. sz.
II. emelet 8. // Vidékiek soronkívül szolgáltatnak ki.

Chapeaux Robes — Robes Tailleur Manteaux et Blouses

Téléphone **SIDY**, Budapest, IV., Kristóf-tér 6.
104-00. Párisi modellek állandó bemutatása.

Pock Károly

VI., ANDRÁSSY-UT 19. (PETŐFI-UTCA SAROK)

*Modern parókák, trans-
formációk és minden-
féle hajmunkák a leg-
jobb és legdivatosabb
kivitelben jutányos ár-
ban készülnek. Speciális
hajfestés.*

Nem cserél! Nem szakít!

Gallérjait, frakkingeit és
fehérműit a „KIRÁLY” gőzmosó-
dában tisztíttassa.

A legkényesebb igényeket is kielégíti.

VII., Király-utca 15. IV., Magyar-utca 6.
VII., Dohány-u. 20. VIII., Baross-utca 92.

Maison Heim BUDAPEST,
IV., Deák Ferenc-u. 19.

Elsőrendű párisi modellek kosztümök-
ben, köpenyekben és toálettekben.

Maison Margit

angol és francia nődivat-terme

BUDAPEST, IV.

Váci-utca 20.

Telefon: 140-62.

A legújabb párisi modellek állandó bemutatása. Hozott anya-
gokból megrendelések jutányosan vállaltatnak; Vidékiek soron-
kívül kiszolgálásban részesülnek.

KERTÉSZ
KÁROLY M.T.
CHARLES
KÖLNIVIZ FÖRÁKTAR
OPTIMA
Kertész
KÁROLY M.T.
BUDAPEST, IV., BÉCSI UTCA 2.
LEGJOBB KÖLNIVIZ
KIVÁLÓ PIPERECIKKEK
NAGY RAKTÁRA
TELEFON 133-17

Menyasszonyi, estélyi toalettek, belépők kölcsönbe
kaphatók Felöltők, kosztümök alkalmi árban
készen és mérték után. VII. Almássy-u. 4. **Steiner.**

NÓIKALAP-TEREM

FÜRST IRÉN

V., DEÁK FERENC-UTCA 10
I. EMELET.

Dávid és Kanitz angol és francia
női ruha divatterem

BUDAPEST, IV. BELVÁROS, GERLÓCZY-U. 11.

Ruhákat hozott kelméből is készítünk.

Legmodernebb cipőszalon

készít mérték után és raktáron tart
a legkényesebb igényeket is kielég-
gítő angol és francia cipőket

CSEH FERENC, Andrassy-ut 61
(Oktogon-tér közelében.)

PYRAM

TERPENTINES CIPŐKRÉMET
HASZNÁLJUNK.

SCHEINER ILONA

BUDAPEST V., BÉCSI-UTCA 8. SZ.

Telefon
175-25

*Női kézimunka és rajzműterem.
Mindennemű kézimunka-anyag
nagy választékban.*

Maison de Fourrures

BUDAPEST, V.

BREUER szőrme divatterme, Erzsébet-tér 19. sz.

I. emelet.

Minden e szakmába vágó munkát elvállal s pontosan eszközöl.

Nőicipő különlegességeket

bevezettem.

BÁLINT JENŐ

Estélyi cipő K 950 KOSSUTH LAJOS-UTCA 7.

Hölgyfodrász

MANICÜR, HAJFESTÉS
ártalmatlan növény török-
pasztával, „HÄNNE“-vel.

KOSMETIKA.

A szépségápolást elsőrangú
megbízható munkaezők végzik.

KRÁNITZ A.

IV., Párisi-utca 5. szám.
a főpostával szemben.

Telefon 122-58

Keményné GÁBOR SÁRI

női divatterme, Budapest, V.
Sas-utca 27. szám.

TELEFON
147-42

Párisi modellek állandó kiállítása. —

Szabászati

és női kalapkészítő-iskoláimban szabni, varrni, kalapot
készíteni tanítok, Magántanulásra szabászati tankönyvem.
Kalapkészítést olcsón vállalom.

GEIGER ETEL
KÁROLY-KÖRUT 10. SZ.

BRAUN IRMA Női divatterme, Budapest
IV., Molnár-u. 21. I. em. 3.
ANGOL ÉS FRANCIA NŐI DIVAT-TEREM

ROTSCHILD A. BUDAPEST, V., BÁLVÁNY-U. 4.
NŐI DIVATTERME Állandó párisi modellek eladása.

SZIDI a Kattler Bernát cég IV. Városház-u. 14.
vált üzletvezetőnője
Nőikalap-üzlet nagyban és kicsinyben
Dús választék gyászkalapokban

Maison Izsák női divatterme
IV., Hajó-utca 12-14.
Angol és francia toletteket készít hozott anyagból is.

P A R Ó K A

„Sixtus“-védjegyű. Minden hölgynek
szenzációs. Kipróbálható költségmen-
tesen, vételkényszer nélkül!

KORITZ REZSŐ

Salon de Coiffures pour Dames
Budapest, V., Fürdő-u. 9.
(Perc-közzel szemben.)
Telefon 48-73

*Kesztler Jenny füzőterme és
Büchler Hermin női divatterme*

Budapest, IV., Bécsi-utca 5. szám.

WEISZ MARGIT BUDAPEST, IV.
NŐI DIVATTERME KOSSUTH LAJOS-U. 8.
Telefonszám 104-58.
Állandó modellek kiállítása. Hozott anyag-
ból divatos tolettek készülnek.

KOLBEN MARGIT Budapest, IV., Haris-utca 1.
(Váci-utca 30.)
Telefon: 166-65. Blúz- és pongyola-különlegességek.

BÉKÉSSY MÁRIA ÉS VASZARY SAROLTA
NŐI DIVATSZALONJA Budapest, IV., Szerb-utca 8.
(a kapu mellett balra)
KÉSZIT: Angol és francia kosztümmöket és ruhákat, estélyi toletteket,
köpenyeket, blúzokat, stb. Elvállal átalakításokat is a leg-
újabb divat szerint, a legjutányosabb áron.

KATZ LENKE BUDAPEST V.
angol és francia női divatterem Gizella-tér 2, III. 28.
TELEFON 24-02.

THERAPIA NAGYMEZŐ-UTCA 14.
(Szerecsen-utca sarok)
Különlegességi szaküzlet:
Haskötők és sérvkötőkben. Hygien. cikkek nagy raktára.

BREUER JÓZSEF ÉS FIA
FÉRFISZABÓ SZALON
BUDAPEST, ARANYKÉZ-UTCA 1.

**Reisz Henrikné „Csodavarázs“ szépitő-
szerei a világ szenzációja.**

Szörvesztője hideg, teljesen fájdalommentes. Önkezelése
5 perc alatt. Ráncelleni krémjének hatása bámulatos. Puder,
szappan és a többi krémek felülmulhatatlanok. Arusítója
Koltai Béláné Budapest, VII., Dohány-utca 12. szám
Telefon: József 54-71. Üzleti órák 8-4-ig.

VERES MŰVESZI GYERMEK-FÉNYKÉP
SPECIALISTA

MŰTEREM: BUDAPEST V., HARMINCAD-UTCA 3
TELEFON: 135-70

Purjesz Samu cipész-üzlete
VIII., Vas-utca 15/a
Pajor Szanatorium mellett.

Készíti a legmodernebb uri és női cipőket, érzékeny
lábakra nagy gondot fordít. Vidékiek soron kívül.

BAUERNE különlegességi fűzőterme
Budapest, IV., Harmincad-utca 4

NŐIRUHA-DIVATSZALON

HEHEDÜS ÉS TÁRSA
BUDAPEST, IV., PARNŐVELDE-
UTCA I. FÉLEMELET 2

Pollák Gizi és Margit nőikalap-
terme
IV., Aranykéz-utca 4. III. emelet 24.

Legújabb párisi modellek. Alakítások és javítások a
legutolsó divat szerint és a legjutányosabban.

„OTTO“ VACUUM MECHANIKAI INTÉZET
Cégtulajdonos: ROSENFELD OTTO
Budapest VII. Sip-utca 7. sz. — Telefon József 125-25.
Szőnyegjavító-, mosó- és himző-osztály házi kezelésben.

Elvállal szőnyegek javítását, porolását
és mosását — Függönyök, szőrmék és
mindennemű szőnyegek megóvását és
molyirtását. — Szőnyegek vétele és el-
adása. — Mérsékelt árak.

Bájos kabátkülönlegességeket, toiletteket francia
csikkkel készítitek jutányosan elsőrendű anyagokból

Siegfried női divatszalon
Váci-utca 22, félemelet 6.

LUSTIG ÉS NEMÉNYI FONDÉE
1883.

Műhímezési intézet, rajz-műterem BUDAPEST, IV.
Ő Felsége a királyné elismerő okmánya. BÉCSI-UTCA 9.

KERTÉSZ JÓZSEF SZÜCS
Budapest, IX., Üllői-ut 9. sz. (Kálvin-tér közelében)
Szűcs- és szőrmeárak nagy választékban. Mindennemű
alakítás és javítás elfogadtatik. Szőrmeárak megóvása.

ALTMANNÉ és WEISZ ILONKA
Hozott anyagból készítünk angol és francia toiletteket és kosztümöket. } NŐI DIVATTERME BUDAPEST
WESSELÉNYI-U. 60 III. em (Lift)
Telefonszám: József 9-95.

BENYÓ ISTVÁN BUDAPEST, V.
HOLD-UTCA 21.
URI- ÉS NŐI CIPÉSZ M. Hazai fatermelő épületében.

BLUZOTTHON

PRINCZ SÁNDOR, BUDAPEST, VII, KIRÁLY-UTCA 23.

RUHÁK, BLUZOK, PONGYOLÁK, ALJAK
— mélyen leszállított árban —

Kitűnő mosó délainbluz K 220, mosó flanelbluz K 280
Jó minőségű szövetalj K 490, flanelpongyola K 690

Olcsó cipő! Gyermekcipő 22/27 . . . 250 K
Női magas szövetszárral 390 K

Er-Ka

VIII., Népszínház-utca 22.

Brilliánst, aranyat, ezüstöt, platinát, ékszer
legmagasabb napi árban veszek.
SINGER J. Egyetem-utca 11. Telefon 124-21.

Sárcipő, hócipő legjobb minőségben kapható
és javítható
NEUMAN-nál Budapest, Nagymező-u. 44. Telefon 138-77.

**PIECHNIK
ÉS MECHTL**

hölygfodrászterme
Váci-u 8. sz. Telefon 31.

Különlegességi ház:
**parókák és
transformatiók**

legjobb és legmodernebb
kivitelben. Kivánatra bér-
mentes képes árjegyzék.

KOVÁCS ANNA *elsőrendű női ruha-divatszalon*
 TELEFON: Budapest, IV., Haris-bazár 5.
 177-50. II. emelet 2.

BODNAR JÓZSEF
 SZÜCSMESTER
 BUDAPEST, V., NÁDOR-UTCA 15.

KÉSZ SZŐRMEBUNDÁK ÉS GARNITURÁK NAGY VÁLASZTÉKBAN.

Szőrmemegóvó intézet.
 Telefon hívószám: 165-53.

Első Kecskeméti Konzervgyár R.-T. *főzelék- és gyümölcsgyártmányai mindenütt kaphatók!*

TELEFON:
 József 102-86.

Juszt László és Gyula

villanyerőre berendezett optikai szakintézet.

JUTÁNYOS ÁRAK.

Budapest, IV., Múzeum-körut 13. sz.

EHRENFEST IRMA
 IV., PAPANÖVELDE-UTCA 8. I. 5.

Elegáns kosztümök, köpenyek, ruhák, blúzok állandóan dús választékban.

Lady *Divatművészeti Műhely*
 Budapest, IV., Szerb-utca 8. Telefon.

KÉSZIT: Művészi kivitelben utcai, házi, estélyi, tánc, színpadi ruhákat, köpenyeket és jelmezeket használt anyagból is.

Elvállalok minden szakmába vágó új és átalakítási munkákat a legfinomabb kivitelben.

Kizárólag saját műhelyemben készült készáru raktáram.

Gyors és pontos kiszolgálás.

Párisi kalapmodellek nagy és disztíngvált választékban
Maison Carliér

kalapszalon IV., Váci-utca 12. Főemelet.

Gyártmányok:

Hófehér asztali és templomgyertya minden nagyságban.

Jom kippurra 27 óráig égő gyertya.

Chanukah, חנוכה fuvott gyertya.

24 óráig égő נר נשמה mécses.

Készíti az ország egyetlen zsidó gyertyaöntője

VIDOR LAJOS

Sürgőnycim: Speciella Budapest.

Telefon: József 135-04. Budapest, VII., Elemér-utca 29.

GRAMOFON

a legnagyobb választékban

HANGSZER-
OTTHON **FEKETE MIHÁLY**

gramofon- és lemez-osztályában

BUDAPEST, VIII., József-körut 9. szám.

„FEMINA“ Marton Nővérek
Modell-szalonja

Budapest, IV. kerület, Haris-bazár 6. sz.
(Koronaherceg-utca sarok) Félemelet.

KLEIN SÁRI Készíték a legújabb
BUDAPEST, V., párisi modellek után
LIPÓT-KÖRUT 17. toilette és negligés-
fűzőket.

WACUM FÜLÖP

SZÜCSMESTER

Budapest, IV., Kecskeméti-utca 5.

Ajánlja saját műhelyében készült, dúsan felszerelt kész szőrmeáru raktárát. — Mindennemű szőrmeáruk és téli ruhák nyári gondozásra elfogadtatnak.

Az eddigi művészietlen levelezőlapok helyett vásárolja a

MULT ÉS JÖVŐ

GYÖNYÖRŰ KIVITELŰ
MŰVÉSZI KÉPESLAPJAIT.

Egy 50 lapból álló sorozat ára 30 korona, a Mult és Jövő előfizetőinek 15 korona. Megrendelhető postátalványon a kiadóhivatalban VI., Révay-utca 14. sz.

FIATALOS ÜDE ARCBŐRT

varázsol elő 10 nap alatt és eltávolít minden teinthibát, u. m.: mitesszer, pattanás, sárgafolt, orrvörösség, ránc, likacsos, hervadt, petyhüdt bőrt a dr. Kayserling-féle „Hyvarjon“ szépitőszer. A kúra egyszerű, otthon végezhető, minden feltűnés nélkül. Befejezése után az arcbőr ragyogó szépségben, gyermeki üdeségben és tisztaságban pompázik. Egy adag 95 K. Vidékre postaköltséggel és adóval 115 K Csak Hyvarjon liliomtejszappant használjon, ára 50 K. Postai rendelések Hyvarjon gyár főraktárához: **Gross Antal**, Budapest, József-körut 23. szám alá intézendők. Budapesten kapható: Török József gyógyszertár, Király-utca 12, Kartschmaroff drogéria Rákóczi-út 50 és Erzsébet körut 1. Róna drogéria, József-körut 50., Seitz drogéria, Népszínház-u. 29, Opera gyógyszertár, Andrásy-út 26., Rainer J. és Társa, Corvin-tér 6, Fischer drogéria, Jászberényi-út 10., Fehérkereszt drogéria, Telemi tér 1, Nemzeti opera drogéria, Andrásy-út 15.

CIPŐ-KÜLÖNLEGESSÉGEK

NAGY VÁLASZTÉKBAN

GERŐ ADOLF ÉS FIA
CÉGNÉL

BUDAPEST, IV., KOSSUTH LAJOS-UTCA 4.

ÉKSZERÉSZ, ARANY-
ÉS EZÜSTMŰVES

ADLER J.

VESZÉK gyöngyöt, briliánsokat és mindennemű nemesköveket vagy platinát, aranyat és ezüstöt a legmagasabb árban.

Műhely és raktár: Budapest, V., Dorottya-u. 10 Telefon: 37-19.

TELEFON

BUDAPEST

KELETI J. BUDAPEST, IV. KERÜLET,
KORONAHERCEG-U 17.

Gyárt legtükéletesebb kivitelben: mülábakat, műkezeket, sérvkötőket, háskötőket gummigörccsérharisnyákat stb. Dús választék az összes betegápolási gummiárukban és műszerekben

PERZSASZÖNYEG

IV., Aranykéz-utca 1. Ipekdjian G.

BREITFELD

SZÜCS SZŐRME-ÁRUHÁZA
BUDAPEST, IV., VÁCZI-UTCA 18. SZ.

PATAI JÓZSEF KÖNYVEI:

KABALA (ELBESZÉLÉSEK)
ÁRA 80 KORONA

ZSIDÓ IRÁSOK
ELSŐ KÖNYV. ÁRA 80 KORONA.

SULAMIT (VERSEK)
ÁRA 80 KORONA.

BABILON VIZEIN (VERSEK)
ÁRA 80 KORONA.

ZSIDÓ IRÁSOK
MÁSODIK KÖNYV. ÁRA 80 KORONA.

KABALA (ERZÄHLUNGEN)

Megrendelhetők: Budapest, VI. ker., Révay-utca 14. szám.

LACZKÓ JÁNOS cipésmester
VI. Rózsa-u. 51-53
Készít angol és francia cipőkülönlegességeket és angol lovaglósizmákat a legújabb divat szerint, jutányos árak mellett.

Szántó József
szűcsmester
Budapest, VII. Klauzál-tér
7. sz. (Klauzál-utca sarok)
Ajánlja saját műhelyében készült, dűsen felszerelt kész szőrmeáru raktárát. Mindennemű szőrmeáruk és téli ruhák nyári gondozásra elfogadtatnak.
Telefon: József 128-29.

KISS GYULA
SZÜCSMESTER
BUDAPEST, VI., Ó-UTCA 17.

Ajánlja saját műhelyében készült, dűsen felszerelt kész szőrmeáru raktárát. — Mindennemű szőrmeáruk és téli ruhák nyári gondozásra elfogadtatnak

Hajszálakat hölgyek arcáról, karjáról végleg kiirtja felelősséggel Pollák Sarolta, Andrassy-út 38, I. Miracle hajeltávolító szer szétküldése utasítással. Szépségápolás. Szemölcsirtás.

INTERURBAN TELEFON: 143-29 és 20-41.
RÉSZVÉNYTŐKE 10 MILLIÓ K.

IVRIA
BIZTOSÍTÓ RÉSZV.-TÁRS.

SAJÁT SZÉKHÁZA:
BUDAPEST, VI.
TERÉZ-KÖRUT 9. SZ.
(VOLT BATHYÁNY-PALOTA)

A biztosítás minden ágával foglalkozik.
Kartellen kívül. Olcsó díjtételek.
Szombaton és zsidó ünnepeken zárva.

"EDE" Telefon 121-96.

HÖLGYFODRÁSZ
SZALON
HARIS-BAZÁR 5
FÉLEMELET 2.

Speciális hajfestés, fésülés, pedikűr és manikűr.
Művészi hajmunka.

L. LÁSZLÓ ÉS TÁRSA.

Telefon hívó 81-53
Hirling József

kárpitos és díszítő, műipari lakberendező,
Budapest, IV., Kigyó-utca 4-6. félemelet.

Krausz Teréz BUDAPEST,
fehérnemű-vállalata IV., Apponyi-tér 4.

Salamon Nővérek NŐI DIVAT-
TERME
BUDAPEST, IV., VÁCZI-UTCA 15. SZÁM.

GRÜNHUT SZÜCS

TELEFON
25-47

SZŐRME-ÁRUHÁZA
BUDAPEST, IV.
VÁCZI-UTCA 35. SZ.
TILLER-HÁZ.

Adler Sándor

Szücs- és szőrmeárak javítá-
sát és átalakítását vállalja. BUDAPEST, IX.
RÁDAY-UTCA 22.

HOLCZ SZÜCSMESTER

BUDAPEST, IX., RÁDAY-U. 9. (Kalvin-tér közelében)

Szücs- és szőrmeárak nagy választékban. Min-
dennemű alakítást és javítást vállalok. Szőrme-
árak megóvásra biztósítással elfogadtatnak.

Férfi fehérnemű-különlegességek:

Deutsch Béláné és Gárdos Herta
fehérnemű-szalón, Budapest, IV., Váci-utca 1-3
Bejárat Türr István-utca 8.

LISZTES JÓZSEF

SZÜCSMESTER
BUDAPEST, IV.,
VÁCZI-UTCA 46.

Ajánlja saját műhelyében készült, dúsan felszerelt
kész szőrmeárúraktárát. Mindennemű szőrmeárú és
téli ruhák nyári gondozásra elfogadtatnak.

A „REMÉNY”

NEVEL, OKTAT, SZÓRAKOZTAT!

Berson

GUMMIÁROK

HATSCHÉK és FARKAS

BUDAPEST, N., KÁROLY-KÖRÚT 26

SZEMÜVEGEK,
ORRCSIPTETŐK,
orvosi rendeletre is

OPTIKAI CIKKEK

Teljes mozgószin-
ház berendezések.

Kérje legújabb meg-
jelent árjegyzékünket.

NYAKKENDŐHÁZ

Saját gyártmányu
nyakkendők,
uridivat-árak.

Cégtulajdonos: László Andor
BUDAPEST, IV.
Kigyó-utca 6 (Klotild-palota)

Mielőtt transformációját megrendeli

nézze meg PESSL „Mirákel”-jét.

Praktikus minden frizurához és minden alkalomra. Kérjen fodrászképeket
PESSL-től, Budapest, IV. kerület, Váci-utca 19.

Brilliánsokat,

gyöngyöket, ékszereket mindenkinél drágábban
vesz SZÉKELY EMIL ékszerüzlete Budapest,
VII., Király-utca 51. Teréz-templommal szemben.
Cimre tessék figyelni! Telefon: József 105-35.